

Szemle, ismertetések

Dezső László (1927–2016)

Dezső László személyében egy nagy nyelvész nemzedék (egy erősen rövidített lista szerint: Antal László, Herman József, Papp Ferenc, Petőfi S. János, Szépe György) jeles tagjától veszünk búcsút. Ők voltak a 20. század második felének nagy nyelvészegyenlőiségei, akik a szóban forgó korszak magyar nyelvtudományának nem jelentéktelen részeit (ágait) újragondolták, nem egy esetben megteremtették. Ők honosították meg és ültették magyar nyelvtudományi közegbe a (széles értelemben vett) strukturalista nyelvelvárási és vizsgálati módszert, több vonatkozásban pedig a magyar generatív nyelvelmélet úttörői is voltak.

Dezső László vetette meg a modern magyar nyelvtipológiai kutatások alapjait, az alapozáson túl ma sem megkerülhetőek magyar-angol, magyar-szerbhorvát, magyar-olasz egybevető (empirikus) vizsgálatainak tanulságai. A magyar nyelv strukturalista szellemű feldolgozásában időt álló a jelzős főnévi csoportok leírása. A magyar nyelv szórendi sajátosságairól írott munkái komolyan hozzájárulnak a téma-réma kérdéskör tisztázásához (is). Az utóbbiak (különösen a szórendi kérdések) szépen példázzák: Dezső László érdemi kapcsolatot tudott teremteni a hagyomány és a modernitás között (mondattani munkáiban kiválóan ötvözi Brassai Sámuel és Greenberg eredményeit).

Munkásságában különös tekintettel van a „hasznosíthatóságra”. A kontrasztív nyelvészet eredményei kamatoztathatók az idegen nyelvek oktatásának elméletében és gyakorlatában. Ezért kapja (akadémiai) feladatul az 1970-es, -80-as években az iskolai idegen nyelvek oktatásának azt a megújítási lehetőségét, amely a szóban forgó tevékenységet a nyelvtudomány eredményeire támaszkodva igyekszik végezni (ún. 6-os kutatási főirány).

Dezső László általános és középiskolai tanulmányainak színtere Hódmezővásárhely; tanárai közül büszkén említette Németh Lászlót. Budapesten szerzett magyar–orosz–angol szakos tanári diplomát. Az Idegennyelvek Főiskoláján kezdett tanítani (1956–1958), majd az ELTE Orosz és Szláv tanszékének oktatója. 1958 és 1964 között az ELTE Egyetemi Könyvtárában, 1964–1972 között az MTA Nyelvtudományi Intézetében dolgozik (az oktatástól nem szakad el: az ELTE-n óraadó). 1972 és 1985 között egyetemi katedrát kap: a debreceni (akkori nevén) Kossuth Lajos Tudományegyetem Általános Nyelvészeti Tanszékének vezetője. 1985 és 2002 között a Padovai Egyetem Nyelvtudományi Intézetének nyilvános rendes tanára.

Az 1960-as évektől számtalan hazai és nemzetközi konferenciái, egyetemi előadást tart, így halála nem csak magyar, hanem nemzetközi veszteség is. Emlékét megőrizzük.

LENGYEL ZSOLT

**Osmo Ikola
(1918–2016)**

2016. április 27-én, 98 éves korában elhunyt Osmo Ikola nemzetközileg is elismert finn nyelvész a Turku Egyetem volt rektora.

Ikola 1918. február 6-án született a kelet-finnországi Joensuuban, ahol édesapja Niilo Ikola a kereskedelmi iskola igazgatója volt. A család 1919-ben Turku-ba költözött, mert az édesapát kinevezték a turku kereskedelmi iskola igazgatójának. Róla még annyit kell elmondani, hogy nagy érdemei voltak a Turku Kereskedelmi Főiskola megalapításában, annak rektora, majd kancellárja volt. Emellett a finn nyelv kutatásával foglalkozott, a harmincas években egy ideig a Turku Egyetemen a finn nyelvészet professzora is volt. Így érthető, hogy Osmo Ikola a turku gimnáziumban megszerzett érettségi után tanulmányait a Turku Egyetemen folytatta. Főszakként a finn nyelvet és rokonait tanulmányozta. Egyetemi tanulmányait 1940-ben fejezte be, és rögtön hozzákezdett doktori értekezésének munkálataihoz.

1947-től, három éven át az Uppsalai Egyetem finn lektoraként dolgozott. Közben 1949-ben sikeresen megvédte „Tempusten ja modusten käyttö ensimmäisessä suomalaisessa raamatussa” („Az igeidők és -módok használata az első finn bibliában”) c. doktori értekezését. 1950 végén nevezték ki a finn nyelv és rokon nyelvei professzorának a Turku Egyetemre. Ezt a posztot töltötte be egészen nyugdíjba vonulásáig.

A tanítás és a kutatás mellett tevékenyen részt vett az egyetem vezetésében is. Kétszer volt a Bölcsészettudományi Kara dékánja, majd 1970-ben rektorhelyettes lett, 1975-ben pedig megválasztották az egyetem rektorává. Ezt a tisztséget 1981-ig töltötte be, miután 1978-ban újraválasztották. Nehéz időkben kellett Ikolának az egyetem vezetésével járó terheket viselnie. A korábban magánintézményként működött egyetemet ugyanis államosították. Ikola a magánegyetem híve volt, de belátta, hogy az államosítás volt a finansziális szempontból az egyetlen reális megoldás. Alapítványi forrásokból ugyanis nem lehetett tovább biztosítani az egyetem működését. Ilyen körülmények között Ikola arra törekedett, hogy az oktatási minisztérium központosító törekvéseivel szemben minél nagyobb mértékben megőrizze az egyetem autonómiáját. Szembekerült a minisztériummal a felsőoktatási tanulmányi reform ügyében is. A sors furcsa finto-ra, hogy ezekben az ügyekben az a Mikko Niemi volt a legfőbb ellenfele, aki a minisztérium felsőoktatási és tudományos osztályát vezette, és egyben a Turku Egyetemen az anatómia professzora volt. A viharok régen lecsillapodtak. Lehet,

hogy Ikolának nem mindenben volt igaza, de vitathatatlan, hogy mindenkor korrektül és legjobb meggyőződése szerint járt el.

Mielőtt Ikola tudományos életművének méltatására rátérnék, illik néhány szót szólni tudományszervező tevékenységéről is. 1954-től 1971-ig elnöke volt a Turkuban működő Finn Nyelvi Társaságnak (Suomen Kielen Seura). 1959-ben ő alapította és több évtizeden át szerkesztette a társaság Sananjalka nevű, ma is megjelenő évkönyvét.

1967-ben Ikola kezdeményezésére alapították a Lauseopin arkisto (Mondattani archívum) elnevezésű számítógépes adatbázist, a maga nemében az elsőt a finnugrisztikában. Ez többek közt 142 finn nyelvjárási (tehát beszélt nyelvi), mondattanilag elemzett összesen 163 ezer mondatból álló szöveget tartalmaz. Számos tudományos publikáció készült a mindenki számára hozzáférhető adatbázis felhasználásával.

1980-ban Turkuban rendezték a Nemzetközi Finnugor Kongresszust, melynek elnöke és egyben a szervezőbizottság elnöke Osmo Ikola volt. A résztvevők létszámát tekintve legnagyobb finnugor kongresszust mesteri módon szervezték meg a turkui kollégák, mind a tudományos programot, mind a szokásos kísérő rendezvényeket. Azt hiszem, a turkui várban rendezett fogadás és az ahvenanmaai hajókirándulás minden résztvevő számára felejthetetlen élmény maradt még több mint három évtized után is. Ikola nemcsak maximálisan támogatta kollégái szervező munkáját, hanem fontos szerepe lehetett a szükséges anyagi eszközök biztosításában is.

Más kiváló tudósokhoz hasonlóan Ikolától sem állt távol a tudományos ismeretterjesztés. Jó példája ennek az 1971-ben Helsinkiben megjelent Nykysuomen käsikirja (A mai finn nyelv kézikönyve). Ez a két évvel korábban megjelent Suomen kielen käsikirja némileg rövidített, a nyelvtörténeti fejezetek nélküli változata. A kötetnek Ikola nemcsak szerkesztője, hanem legfontosabb szerzője is volt, a szöveg háromnegyed része az ő tollából származik. A könyv legfontosabb része a Suomen kielioppi ja oikeakielisyyden opas (Finn nyelvtan és nyelvhelyességi tanácsadó 9–221. o.) is Ikola műve. Mint a címből kitűnik, a szerző együtt tárgyalja a nyelvtani jelenségeket és a velük kapcsolatos nyelvhelyességi tudnivalókat. (Talán nem illik ide, mégis megemlítem, hogy manapság nálunk egyesek tagadják a nyelvművelés szükségességét. Ez azért is furcsa, mert a generatív nyelvtan is azt tanítja, hogy minden nyelvben vannak helyes és helytelen mondatok. Ha ez így van, akkor logikus az a törekvés, hogy beszédünk lehetőleg csak helyes mondatokból álljon.) Ikola a hagyományos nyelvtan eszközeivel mutatja be a finn nyelv egyes jelenségeit és fűzi hozzájuk a szükséges nyelvhelyességi tudnivalókat. A mű ugyan finnek számára készült, de a finnül tanuló külföldiek is jól használhatják. Nyelvművelőként Ikola megértő és toleráns volt. Nem véletlen, hogy ez a kiváló mű újra megjelent 1976-ban, 1986-ban és 1991-ben is.

Korábban már említettem Ikola doktori értekezését. Ez tulajdonképpen kijelölte számára a kutatási irányt: a finn nyelv mondattana. Az ötvenes években 1954 és 1958 között hat részes cikksorozatot publikált a *Virittäjä*-ben, a vezető finn nyelvészeti folyóiratban *Suomen lauseopin ongelmia* (Finn mondattani problémák) címmel. Sok más publikáció után ugyanott jelent meg 1997-ben *Objektipredikatiivi* (Predikatív tárgy) c. cikke (*Virittäjä* 101: 498–512). A Finn Irodalmi Társaság legendás *Tietolipas* sorozatában jelent meg *Lauseopin kysymyksiä* (Mondattani kérdések) c. könyve 1961-ben. Itt most egy másik kis könyvről szólok egy kicsit részletesebben. Ezzel illusztrálom Ikola módszerét és tudományos mentalitását. A *Lauseenvastikeoppia* (Mondatpótlók tana) c. könyv 1978-ban jelent meg (*Tietolipas* 76). A szerző ekkor hatvan éves volt. És ezt azért kell hangsúlyozni, mert a téma feldolgozásához Ikola, aki korábbi művei alapján egyértelműen a hagyományos nyelvészet mellett kötelezte el magát, itt a generatív nyelvészet módszereit is felhasználja. Tanulságos, hogyan mutatja be a szerző a generatív nyelvtant: „Jonkin verran yksinkertaistaen voidaan sanoa, että kun muu kielentutkimus yleensä ottaa lähtökohdakseen lausutut tai kirjoitetut sanat, lauseet ja virkkeet ja sitten analysoi ja selittää niitä, niin generatiivinen kielioppi etenee päinvastaiseen suuntaan: lähtökohtana ovat merkityssisällöt ja päämääränä sellaisen sääntöjen järjestelmän luominen, jota soveltamalla nämä merkityssisällöt muunnetaan kielen lauseiksi ja virkkeiksi. Generatiivinen kielioppi siis generoi eli tuottaa lauseita” (13).¹

Jól látja az új módszer előnyeit és hátrányait is: „Generatiivisen transformatiokieliopin harrastus on Amerikasta levinnyt kaikkiin maanosiin ja se on aiheuttanut kielitieteen alalla melkoisen mullistuksen. Eräin paikoin kielentutkimus on liiankin yksipuolisesti suuntautunut tähän kielioppiteoriaan, mutta toisaalta tämä teoria on johtanut moniin sellaisiin oivalluksiin jotka kaikkien kielentutkijoiden kannatta ottaa varteen” (13).²

Visszatérve a mondatpótlókra, ezek tulajdonképpen mellékmondatokat helyettesítő igeneves szerkezetek, amelyek a finnben (és más finnugor nyelvekben) sokkal jelentősebb szerepet játszanak, mint pl. a magyarban. Ikola úgy látja,

¹ „Némileg leegyszerűsítve azt lehet mondani, hogy míg a nyelv kutatása általában a ki-mondott vagy leírt szavakból és mondatokból indul ki, ezeket analizálja és magyarázza, addig a generatív nyelvtan az ellenkező irányba halad: a jelentéstartalom a kiinduló pont és az a cél, hogy egy olyan szabályrendszert hozzunk létre, amelynek segítségével a jelentéstartalom mondatokká alakítható. A generatív nyelvtan tehát mondatokat hoz létre, mondatokat generál.”

² „A generatív transzformációs nyelvtan Amerikából kiindulva mindenütt elterjedt és meglehetősen forradalmat okozott a nyelvtudományban. Helyenként a nyelvtudomány túlságosan egyoldalúan viszonyult ehhez az elmélethez, ugyanakkor az elmélet sok olyan felismeréshez vezetett, amelyet minden nyelvésznek érdemes szem előtt tartania.”

hogy a generatív nyelvészet módszereivel (a mondat szerkezet fa-diagrammal történő ábrázolása, a mélyszerkezettel való operálás, a mélyszerkezet és a felszíni szerkezet összefüggéseinek feltárása stb.) jobban le lehet írni ezeket a szerkezeteket és a bennük jelentkező szabályszerűségeket. És ebben igaza is van. Ikola nagy szakértelemmel tesz rendet a finn mondatpótlók bonyolult rendszerében, mondanivalóját érthetően és világosan adja elő. Jól összefoglalja és kritikailag értékeli a korábbi véleményeket. Eredményeit aligha lehet kétségbe vonni.

Nem könnyű objektívan megítélni egy kutató műveinek időtállóságát. Hiszen nincsenek igazán megbízható kritériumok. Ezért inkább kíváncsiságból néztem meg, hogyan vannak jelen Ikola kutatásai az utóbbi évtizedek legfontosabb finn mondattani monográfiájában, illetve leíró nyelvtanában. AULI HAKULINEN és FRED KARLSSON Nykysuomen lauseoppia című monográfiájában Ikola 23 tanulmányára történik hivatkozás, az Iso suomen kielioppi irodalomjegyzékében pedig 24 tétel képviseli tudományos munkásságát. Vagyis mindenképpen maradandót alkotott.

E sorok írója a hetvenes évek elején mint a Turku Egyetem magyar lektora ha nem is közeli, de személyes kapcsolatba került Osmo Ikolával. Akkori benyomásaimat sok évtized után felidézve, azt mondhatom, hogy a szó legjobb értelmében tipikus finn professzor volt: tartózkodó, kevés beszédű és hallatlanul korrekt. Részt vett a Fennicumban a rituális mindennapos kávézásokon, és néha még röplabdázott is kollégáival az egyetem tornatermében.

„Osmo Ikolan elämäntyö on ansiokas luku Turun yliopiston historiaa ja itseänsä Suomen sivistysthistoriaa.”³ Ezzel a mindenképpen helytálló megállapítással zárul a róla szóló megemlékezés az interneten.

CSÜCS SÁNDOR

**Dobó Attila
(1955–2016)**

Dobó Attiláról csak szabálytalan búcsúztatót lehet írni, mert az életútja, a pályája is szabálytalan volt. Nála sziporkázóbban ötletes, olvasottságban őt meghaladó, legendás nyelvtudását megközelítő embert talán nem is ismertem. Pályája ennek ellenére nem úgy alakult, ahogy alakulhatott volna, nem töltötte be azt a helyet szakmánkban, amelyre predesztinálva volt, szinte minden törekvése szembement azzal, amit más az ő helyében választott volna. De nem biztos, hogy erről nem a szakma tehet, nem biztos, hogy nem a szakma vesztett többet.

³ „OSMO IKOLA életműve értékes fejezete a Turku Egyetem történetének és az önálló Finnország művelődéstörténetének.”

Attila legalapvetőbb jelzője a nonkomformista. Mikor Magyarországon mindenki nyugat felé tájékozódott, akkor ő Ausztriából átköltözött Magyarországra. Mikor megnyílt a világ, és mindenki nyugatra tódult, Attila újra kelet felé orientálódott, Oroszországba, Komiföldre, Szibériába, Baskortosztánba utazott tanítani, tanulni, kutatni, világot látni. Ő tehetett, hiszen européerségéhez kétség nem férhetett, neki semmit nem kellett bizonyítania.

Nonkomformista volt orientációja mellett a tudományos közülethez való viszonya is. Saját elemi érdekeivel szemben sem volt hajlandó megtenni semmi olyat, amit méltatlannak gondolt. Semmilyen rang nem érdekelt, örök ellenzékiként szembement minden formalizmussal, inkompatibilis volt mindenféle hierarchikus szerveződéssel. Már-már önsorsrontón szabad, reguláztalan volt.

Attila minden szempontból megtestesítette a reneszánsz embert. Tudásvágya nem ismert határokat. Nehéz lett volna őt könyvek nélkül elképzelni: konyhájában és az ágya mellett is oszlopokban álltak a szépirodalmi művek, a szakkönyvek, a grammatikák, a szótárak, az albumok. Falta őket, bennük élt. Beszélgetéseinkben folyamatosan hivatkozott rájuk, érvelt velük, bele-belefeledkezett egy-egy gondolatba, és egy ideig mindent ahhoz mért. De tudásszomja nemcsak a könyvekre szorítkozott. Végtelenül nyitott volt a világra, gyermeken csodálkozott rá mindenre, minden érdekelt, mindent meg akart tapasztalni, a maga módján meg akart érteni.

Annak ellenére, hogy a tudomány, amiben a legotthonosabban mozgott, a nyelvtörténet az egyik legmódszeresebb humáncsodás, Attila érdeklődése, tudása nem feltétlenül volt szisztematikus. Csapongó volt, megkóstolt mindent, ami felkeltette érdeklődését, mindenhez volt érdekes, újdonságnak ható megjegyzése, nonkomformista módon tudott érzékelni és értelmezni mindent. Tudása azonban inkább metaforákban élt, nem szigorúan végigvitt gondolatmenetekben. Egy-egy metaforával meg tudott ragadni, érzékeltetni tudott mindent, akár olyat is, amik a formális logika szabályai szerint talán még nem is voltak igazolva. Sokkal inkább művésze volt a gondolatnak, a tudományának, mintsem mestere.

Éppen ezért nem meglepő, hogy szellemének tényleges létformája nem az írás volt, hanem a szóbeliség. Leginkább beszélgetve tanított, nem az – egyébként alapvetően népszerű – tanórái által. Beszélgetés közben szabadon asszociálhatott, nem volt korlátozva semmilyen szabály által, míg a tanítás szigorúbb, előzetes felépítést igénylő rendszeressége gyakran fárasztotta, sőt esetenként el is kedvetlenítette. A tanórán korlátozva voltak kapcsolatteremtési lehetőségei is, hiszen a magyar iskolarendszerben az egyetemisták „hallgatók”, nem pedig intellektuális útitársak. Márpedig őt a párbeszéd motiválta. Meg is tett mindent, hogy az órák hierarchiáját lebontsa, hogy néha zavarba ejtő ötleteivel meg tudja szólítani, aktivizálni tudja a hallgatókat. Sokszor féltettem attól, hogy csapongó gondolatmenetére, több mint sajátos előadásmódjára nem lesznek nyitottak a

hallgatók, és nyilván volt is, aki nem értette, aki megmosolyogta, mégis sokkal többen voltak azok, akik rajongtak érte, keresték a társaságát.

Igazi, a szó szoros értelemben vett tanítványa éppen ezért talán nincs is, nem mestere, hanem ihletője volt az embereknek. Ha végiggondolom kapcsolatunkat, nekem sem a tanórák jutnak eszembe, nem az ötlik fel, hogy első tudományosnak szánt szövegeimet olvasva hol nyújtott nyilvánvaló útmutatást. Hanem az, hogy sokszor végtelen beszélgetéseinknek köszönhetően hogyan nyitotta meg számomra a(z általa érzékelt) világot, hogyan formálta világlátásomat, hogyan ültetett el bennem gondolatokat, attitűdöket, amikből ma már ki sem tudom szárazni, hogy mi benne ő, és mi vagyok benne én.

Érdeklődése nem ismert ugyan határokat, mégis voltak témák, amelyek mindennél jobban érdekelték. Lubickolt a különböző nyelvekben. Soknyelvűsége legendás volt, még sosem hallottam az általa ismert nyelvek felsorolását senki szájából úgy, hogy egy másik jelenlévő legalább egyet-kettőt ne tudott volna hozzáfűzni. Világvevő rádióján ráállt egy hullámhosszra, először azonosította, mely nyelvről, melyik országról van szó, majd grammatikák és szótárak olvasgatása után elkezdte érteni, miről beszélnek. Nyelvi érdeklődése alapvetően összehasonlító és történeti volt, egy-egy etimológia, nyelvi kapcsolat felismerése izgalmas kihívás, kaland volt számára. Közös terepmunkánkon is rendszeresen meg-megszakította a beszélgetést, hogy felhívja a figyelmet egy-egy általa felfedezett szóhasználat mögötti kultúrtörténeti háttérre, kapcsolatra.

Ahogy írtam, Attila nem a módszeresség embere volt, nem végigvitt tervei dicsérik, hanem elsősorban ötletei. Aki dolgozott valaha vele együtt, az tudja, hogy leginkább valaminek a kitalálása érdekelte, a közös ötletelés volt az, ahol maximálisan lehetett rá számítani, a megvalósítás már kevésbé izgatta.

Talán éppen ezért volt annyira gyakorlatiatlan a mindennapi életben is. Elegáns idegenként mozgott a „valóságban”, sokszor volt szüksége segítségre ahhoz, hogy boldoguljon a mindennapokban. Nonkomformista volt a hétköznapi életben is, nála szabadabb embert keveset ismertem: ezért volt egyetemi oktatóként, kutatóként vagabundus, goliard vagy éppen hobó, ha úgy tetszik.

A világnál nyitottabb már csak az emberekre volt. Mint reneszánsz embernek, humanizmusához kétség sem férhetett. Mindenkiel szót talált, lételeme volt a beszélgetés. Ugyanúgy fordult neves professzorokhoz, vagy tolmácsként az akkori köztársasági elnökhöz, mint bármelyik szomszédjához is: őszinte érdeklődéssel. És arra rezonált, ha hozzá is így fordultak. Egy beszélgetés témájának nem intellektualitása, hanem a csevej nyíltsága, őszintesége határozta meg azt, hogy ő mennyire érezte jól magát benne. Elfogadott hiányosságokat, gyengeségeket, hibákat is, legkevésbé a képmutatást tolerálta.

Nyitottságából eredt segítőkészsége is. Halála óta rengeteg helyen hallom, hogy kinek így, kinek úgy segített, kit így, kit úgy támogatott. A segítség számá-

ra természetes volt, nemcsak adni, de elfogadni is egyszerűen, sallangmentesen tudott.

Attila eredendően toleráns volt. Ez inkább zsigeri volt nála, mintsem kidolgozott, intellektuális tolerancia – bár ez sem volt idegen tőle. Nem tudott és nem volt hajlandó az emberekről kategóriákban gondolkodni – semmi nem idegesítette jobban, mint az embercsoportokra alkalmazott *-ság/-ség* képző –, mindenkit csak önmaga alapján ítélte meg.

Az idegenség, a más kultúrához tartozás számára sosem „botrányt” jelentett, hiszen minden nép, minden nyelv érdekelte, mindegyikben kihívást, érdekességet, új kaland lehetőségét látta. A világ tarkasága őt gyönyörködtette, egyedül élhetőnek a sokszínű világot látta, az egyöntetűség, a monolitság rémítette. *Zweisp Sprachig ist besser* – ahogy a kocsijában a Szent Kristóf mellé felragasztott matricára volt írva.

Saját identitása is ilyen volt, amiben helye volt őriségének (sőt: üőriségének), burgenlandiságának, osztrákságának, magyarságának, délvidékiségének, európaiságának, finnugorságának, törökségének és szlávtságának is. Lelkes örömmel ismerte fel környezetében mások rejtett identitásait is, és akarva-akaratlanul támogatta is azokat. Talán nem véletlen, hogy ő a világ számára sokszor értelmezhetetlen, kategorizálhatatlan volt: számtalan esetben tapasztaltam, hogy a legkülönbözőbb módokon próbálták őt értelmezni. Ausztriában sokszor magyarnak tartották, Magyarországon gyakran osztráknak vagy németnek titulálták, és ugyanígy sokan meglepődtek azon, hogy gyanújukkal ellentétben Attila nem orosz, komi, tatár, udmurt, zsidó, horvát vagy éppen svéd.

Hogy a metaforákban gondolkodó embert tényleg megérthessük, nekünk is metaforához kell nyúlnunk. Attila gömbvillám volt: a benne lévő energiát igazából nem tudtuk megérteni, nem tudtuk maradéktalanul felhasználni, sziporkázva, sokszor követhetetlenül és „törvénytelenül” csapongott közöttünk. Mégis mindenkibe, aki ismerte, örök, megemészthetetlenül talányos, mély emléket égett.

Legyen neked könnyű a föld, barátom!

NAGY ZOLTÁN

* * *

Dobó Attila 1954. augusztus 13-án született Salzburgban. 1973-ban érettségizett Mattersburgban (Nagymartonban), humán tagozaton. Egyetemi tanulmányait a Bécsi Egyetemen és az ELTE Bölcsészettudományi Karán végezte 1975 és 1983 között általános nyelvész és finnugor nyelvész szakon, Wolfgang Dressler, Rédei Károly és Bereczki Gábor professzorok tanítványként. 1983-ban doktorált Rédei Károly professzornál, disszertációjának címe: „Natürliche Phonologie und permische Dialekte”.

1984-ben a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen volt német lektor, majd 1985-től haláláig Pécssett tanított, előbb a Janus Pannonius Tudományegyetemen, majd jogutódján, a Pécsi Tudományegyetemen. Közben 1992-ben egy tanévet töltött a Komi Köztársaságban, ahol német és magyar nyelvet oktatott a sziktivkari egyetemen. A határon túli magyar felsőoktatásban is részt vállalt, 2007 és 2013 között ingázó oktatóként tanított az eszéki Strossmayer Egyetem Magyar Tanszékén.

Többször járt tanulmányúton a Szovjetunióban. 1991-ben két hónapot töltött Udmurtiában (Izsevszkben), 1992-ben egy évet Komiföldön (Sziktivkarban), 1993-ban egy hónapot Tomszkban. 2005-ben a hakaszoknál, 2008-ban a baskiroknál járt.

Fő érdeklődési területe a permi nyelvek fonológiája és a Volga-vidék areális kapcsolatai voltak.

Kiválóan beszélt komi és udmurt nyelven is, s legtöbb publikációja is ebből a témakörből való.

Munkásságának jelentős részét képezték fordításai, több nyelvészeti és irodalmi könyvet (RÉDEI KÁROLY: *Syrjänische Chrestomathie mit Grammatik und Glossar*. Wien, 1978; KERESZTES LÁSZLÓ: *Geschichte des mordvinischen Konsonantismus I–II*. Szeged, 1986, 1987; BEREZKI GÁBOR: *Grundzüge der tscheremissischen Sprachgeschichte I–II*. Szeged, 1992, 1994; DOMOKOS PÉTER: *Handbuch der uralischen Literaturen*. Szeged, 1982) és könyvrészletet fordított németre, de rendszeresen fordított nyelvészeti szakfolyóiratokba is.

FANCSALY ÉVA

Kelemen Ivett: Pluratívák az északi számi (lapp) nyelvben
Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2015. 381 o.

KELEMEN IVETT könyvének témája különösen a finnugrisztikában számít újdonságnak, mivel plurale tantumokkal kapcsolatos kutatások finnugor nyelvekben eddig alig-alig folytak: ezidáig csak néhány rövid(ebb) tanulmány látott napvilágot elsősorban a magyar, a finn, az észti és a mordvin PT-kről (pl. KELEMEN 2008, 2011a, 2011b, 2012, MATICSÁK 2004, H. VARGA 2012, 2013), de monografikus jellegű, összefoglaló, szintetizáló munka mindössze egyetlen született RUNE INGÓnak köszönhetően a finn PT-ről (INGO 1978/1997).

Hogy a PT-kutatás a finnugrisztikában „mostohagyermek”-nek számít (szemben az indoeurópai nyelvekkel, amelyekben ez a téma régóta fontos és izgalmas kutatási terület), egyrészt azzal magyarázható, hogy a PT-k száma a finnugor nyelvekben általában csekély, a teljes szókincsnek csak töredékét alkotják, másrészt a PT-vel jelzett szemantikai mezők nem töltenek be jelentős szerepet a nyelvhasználatban, és legtöbbször meglehetősen ritkán is fordulnak elő.

A téma (a PT-k definiálása, létrejöttük feltételezhető okainak kutatása, a számi PT-k összegyűjtése, morfológiai, szintaktikai, szemantikai vizsgálatuk, rendszerezésük, valamint szótárba való rendezésük) alkalmas tudományos vizsgálatra, s ezt a szerző mind az elméleti alapvetést, mind az alkalmazott módszereket tekintve igyekezett meggyőzően elvégezni. Örömmel állítom, hogy hiánypótló munka született a finnugrisztikában, amely az elméleti alapvetés mellett rendszerezett adattárat is magában foglal.

Egészeiben véve elmondható, hogy KELEMEN IVETT alaposágra törő módon igyekszik feltárni a PT-jelenséget. A kutatás elsősorban leíró jellegű, a jelenség alaktani, jelentéstani és funkcionális vonatkozásaival is foglalkozik, teret szentel bizonyos kontrasztív egybevetéseknek is (elsősorban a szemantikai csoportok vizsgálatakor), és – véleményem szerint igen helyesen – a szükséges mértékben nyelvtörténeti kérdésekkel is foglalkozik.

A munka hátterét, alapját egyrészt gazdag szakirodalom, másrészt nagy anyagon alapuló önálló elemzés adja. Ezt egy harmadik forrástípus egészíti ki: a szerzőnek a finn nyelv oktatásában szerzett saját tapasztalata. Ennek birtokában válnak igazán meggyőzővé KELEMEN IVETTnek a finn nyelvben található PT-k oktatásával kapcsolatos megállapításai. A vizsgálatba bevont adatokat (összesen 1036 PT-t) különféle északi számi szótárakból gyűjtötte össze. A szerző többször is hangsúlyozza, hogy könyvében nem a valós nyelvhasználatot, hanem a szótárak szóállományát vizsgálja, tehát az általa gyűjtött korpusz alapján nem vonhatunk le általános következtetéseket az adott nyelvi jelenség tényleges használatára vagy gyakoriságára vonatkozóan.

A szerző a szakirodalomban eddig megszokott *plurale / pluralia tantum* terminus helyett / mellett új terminust, a finn és a számi szakirodalomban már meghonosodott *plurativát* (finn *pluratiivi*, lapp *pluratiiva*) vezeti be, mert nagyon zavarja a 'csak többes' latin megnevezés, a „tantum” által jelölt kizárólagosságot túlságosan merevnek érzi. Elismerem, ehhez a jelenséghez a klasszikus (vagy valódi) PT-ken túl jóval több nyelvi adat sorolható, pl. olyanok is, amelyek teljes számparadigmával rendelkeznek, csak hogy az egyes és többes számú jelentések elkülönülnek egymástól. Ilyen pl. a lapp *gor'ri* 'kerék', ahol a logikus többes (*gor'rit* 'kerekek') jelentése mellett számolhatunk pluratív jelentéssel is (*gor'rit* 'kocsi'). A magyarban ilyen pl. a *választás*, amelynek logikus többes jelentése mellett ('válogatások') szintén van pluratív jelentése ('vezető testületnek szavazással történő megválasztása') (vö. még *emlős*, *havas*, *iker*, *filharmónikus* stb.).

Nem tudom, mennyire szerencsés és mennyire indokolt az új terminus bevezetése, különösen manapság, amikor minden tudományterületen egyre sürgetőbb feladattá válik a terminológiai egységesítés (a sokféleség összehangolása) és a terminusok stabilizálása. A nemzetközi nyelvészeti szakirodalomban régóta meghonosodott latin *plurale / pluralia tantum* a tanulmányban vizsgált jelenség megnevezésére – véleményem szerint – továbbra is tökéletesen alkalmasnak tű-

nik. Abban természetesen egyetértek a szerzővel, hogy a nyelvészeti terminológiai szótárak, tudománytörténeti áttekintések plurale tantumokra vonatkozó meglehetősen rövid és sokszor semmitmondó definícióit – a jelenség összetettsége miatt – szükséges újragondolni, differenciált(abb)an kezelni, tágabb és szűkebb értelmű jelentéseket kialakítani (ezt a szerző egyébként meg is teszi), de mindez talán mégsem teszi indokolttá az új terminus bevezetését. Még egyszer hangsúlyozom, hogy a szakember feladata mindenekelőtt a pontos, részletes definíció megadása (és nem új terminusok kitalálása). Dicsérendő mindazonáltal, hogy a terminushasználat általában következetes: a vizsgált jelenséget kizárólag a számi anyagban jelöli ezzel a terminussal.

A könyv felépítése, szerkezete áttekinthető és logikus. A fejezetekre alapvetően a hármas felosztás jellemző: KELEMEN IVETT külön taglalja az indoeurópai és a finnugor nyelvekben folytatott kutatásokat, a vizsgált jelenséget először az indoeurópai, majd a finnugor (nem számi) nyelvekben, végül pedig az északi számiban mutatja be. Ez a hármas tagolás dicséretes: az adatok ilyenén szétválasztása – a PT-k eltérő jellege miatt – indokoltnak tűnik.

A „Bevezetés”-t követő 2. fejezetben („A téma klutatásának története”, 11–22) tudománytörténeti áttekintést kapunk a PT-kutatás történetéről.

A 3. fejezetben („A plurale tantum elméleti megközelítései”, 23–52) a hiányos paradigmájú lexémákkal kapcsolatos legfontosabb elméleti fejtegetéseket olvashatjuk. Külön fejezetben (3.1.) kapunk ismertetést a PT-k korábbi definícióiról és a KELEMEN által bevezetett új terminus értelmezéséről. Nagyon izgalmasnak találok a 3.2. pontban felvetett témát: a számhasználat kérdéseinek taglalását a különböző nyelvekben. Arról olvashatunk fejtegetéseket, hogy hagyományosan a főnevek két típusa különíthető el egymástól: (1) a megszámlálható (számszerű) főnevek (*count nouns*), melyek mind egyes, mind többes számú alakokkal rendelkeznek és (2) a megszámlálhatatlan (nem számszerű) főnevek (*mass nouns*) csoportja, amelyek általában nem rendelkeznek szám-distinkcióval: vagy csak egyes számúak (singulare tantumok), pl. ma. *sár, homok, tej*; ang. *wheat* ’búza’, *air* ’levegő’, *health* ’egészség’, vagy csak többes számúak (plurale tantumok) lehetnek, pl. m. *javak, történetek, léptek, mézeshetek*; an. *oats* ’zab’, *measles* ’kanyaró’, *trousers* ’nadrág’. Számuk, szerepük nyelvenként változó; ez pedig elsősorban az adott nyelvet beszélők eltérő megfigyelésével, a szóalkotásban és a nyelvhasználatban tükröződő eltérő (egységes vagy kevésbé egységes) konceptualizációval magyarázható. KELEMEN – WIERZBICKA alapján – az angol egyes számú *mouth* ’száj’ szó jelentését veti össze a plurale tantumként számon tartott lengyel *usta* ’száj’ jelentésével azért, hogy rámutathasson, hogyan tükröződik vissza a jelentésbeli különbség, az eltérő konceptualizáció a kérdéses szavak grammatikai tulajdonságaiban (39).

KELEMEN IVETT vizsgálódásai azt mutatják, hogy a szabályosnak tekintett formától (a normától) eltérő hiányos paradigmájú alakok nem egyformán sza-

bálytalanok (tehát vannak jobb és kevésbé jó *singulare* és *plurale tantumok*): a kevésbé szabálytalan alakok a teljes paradigmával rendelkező, szabályosnak tekinthető (prototipikus, centrális) egyedekhez közelebb, a rendhagyó, kivételes formák azoktól távolabb, a periférián helyezkednek el. A szerző a 3.5. fejezetben felvillantja a funkcionális-kognitív nyelvelmélet prototípus-elméletének alkalmazhatóságát a hiányos paradigmával rendelkező lexémák leírásában és definiálásában, hiszen a különböző mértékben szabálytalan formákra vonatkozóan is fel lehet állítani egy dinamikus kontinuumot. A több-kevesebb szabálytalanságot mutató szóalakok egy képzeletbeli skálán helyezkednek el, melynek középpontjában a produktív mintát adó, teljes számparadigmával rendelkező (szabályos) formák, a két végen pedig a kivételesnek, rendhagyónak számító *singulare* és *plurale tantum* alakok kapnak helyet, köztük pedig a kisebb-nagyobb mértékben szabálytalan formák (amelyekben különböző mértékben vannak jelen a szabálytalanság jegyei) foglalnak helyet. Érdeemes lenne ebben a keretben tovább folytatni a vizsgálódásokat, és a „teljes paradigma – hiányos paradigma” képzeletbeli skálán újabb fokozatokat is elkülöníteni egymástól.

A finnugor nyelvek számhasználatáról szóló 4. fejezetben („Nyelvspecifikus számhasználat a finnugor nyelvekben”, 53–68) a szerző a nyelvspecifikus sajátosságokat emeli ki. Érdekes például a magyar nyelvnek az az ősi sajátossága, hogy benne az egyes szám ~ többes szám szembenállás nem mindig valósul meg élesen: bizonyos esetekben jelöletlen (azaz formailag egyes számú) alak jelentkezik olyankor is, amikor a többség mozzanata kétségtelen, s amikor számos más nyelv – pl. az indoeurópai nyelvek jó része – kötelező jelleggel többes számot használ. Az ilyen egyes számú alakok voltaképpen összefoglaló értelműek, a többségre azonban többnyire nem utal külön grammatikai eszköz (a többesjel). Az uráli nyelvek morfoszintaktikai kérdéseit taglaló munkák a jelöletlen (\emptyset számmel ellátott) egyes számú alakok többes számú – határozatlan mennyiséget vagy azonosíthatatlan számú egyedet megnevező – funkciójára általában a „*numerus absolutus*”, „*numerus indefinitus*” terminussal szoktak utalni. RAVILA állapította meg elsőként, hogy az egyes szám *numerus absolutus* funkcióban már az alapnyelvben létezett, ahogyan a legtöbb uráli nyelvben is (RAVILA 1935: 49, 1941: 2–3). Később FOKOS-FUCHS (1962) jellemezte behatóbban a *numerus absolutus* jelölést. Ebből a tanulmányból nyilvánvalónak tűnik, hogy a *numerus absolutus* nem számot, nem explicit mennyiséget jelöl, nem is konkrét egyedre vagy fajára utal, sokkal inkább funkcióként értelmezendő.

Az 5. fejezetben („A *plurale tantumok* szintaktikai vizsgálata”, 69–76) DENICA PENEVA (2005, 2007) írásai alapján összefoglalást kapunk a finn, észt és a magyar nyelvek predikatív és attributív szerkezeteiben előforduló kongruencia-típusokról.

A 6. fejezetben („A *plurale tantumok* morfoszemantikai vizsgálata a finnugor nyelvekben”, 77–86) a szerző a PT-k morfoszemantikai vizsgálatát végzi el. El-

sősorban RUNE INGO csoportosítását veszi figyelembe (1. valódi vagy klasszikus PT-k, 2. az egyes és a többes számú alakok jelentése eltérő, 3. fakultatív többes számú alakok, 4. gyűjtőfogalmak, 5. adverbializálódott főnevek). INGO finn adatait észt és mordvin példákkal is kiegészíti (PALO 1999 és MATICSÁK 2004 alapján), azt igazolandó, hogy INGO kategóriái nem nyelvspecifikusak, általában jól alkalmazhatók bármilyen nyelv PT-inek leírására. A vizsgálatok eredményeit jól áttekinthető táblázatban foglalja össze (86). Az északi lapp PT-eket tanulmányozva INGO rendszerét újabb csoportokkal egészíti ki. A lapp PT-k morfoszemantikai csoportjainak elnevezésére Saas terminusait vezeti be (valódi PT → abszolút PT, az egyes és többes számú alakok jelentése eltérő → részleges PT, gyűjtőfogalom → potenciális PT), megítélés szerint indokolatlanul.

A lapp PT-k jellegzetes csoportjaként megnevezett korrelatív szerkezeteket (= két személyt / emberek csoportját jelentő kifejezéseket) a 7. fejezetben („A korrelatív szerkezetek az északi számiban”) elemzi részletesen és mintaszerűen (87–96).

A 8. fejezetben („A plurale tantumok szemantikai vizsgálata”, 97–158) a PT-k szemantikai csoportjait igyekszik összegyűjteni, először az indoeurópai, majd a finnugor nyelvek példaanyaga alapján. A PT-k jelentésmezeje a legtöbb nyelvben hasonló: jól körülhatárolható szemantikai csoportokba sorolhatók. A létrehozott szemantikai csoportokból (orosz, görög, lengyel, német, észt, mordvin, finn, magyar) megalkotja a PT-k prototipikus szemantikai csoportjait. Az összefoglaló táblázatból (156–157) jól leolvashatók a legtöbb nyelvben megtalálható kategóriák (anyagnevek; ünnepek, rendezvények; emberek, rokoni kapcsolatok; betegségek; földrajzi nevek; két részből álló entitások, eszközök, szerszámok, tárgyak stb.). A lapp nyelv PT-inek szemantikai csoportjai részben elkülönülnek ezektől a kategóriáktól. A szerző 26 differenciált szemantikai csoportokat alakít ki. Bizonyos esetekben rövid értelmezéseket, magyarázatokat is fűz a szóalakokhoz, igazolandó, hogy a PT-k vizsgálata nemcsak nyelvészeti, hanem kultúrtörténeti, néprajzi szempontból is érdekes tényekkel szolgál(hat) (pl. *agy* 122, finn *hää* ’esküvő’ 123, *húsvét* 124).

A munka talán legkülönlegesebb, egyszersmind legértékesebb része, „Az északi számi pluratív alakjainak szótára” a 9. fejezetben (159–363) kapott helyet. Újszerűsége vitathatatlan, hiszen eddig egyetlen nyelv PT-i sem lettek szótárba szerkesztve. A szerző a rendelkezésére álló összes (hat nyomtatott északi lapp) szótár adatait dolgozta fel ebben a fejezetben. Minden szótári szó többféle (szerkezeti, fajta szerinti és szemantikai) besorolást is kapott. A szócikkek végén lévő kereszthivatkozások nagyon praktikusak, ugyanis lehetővé teszik a hasonló szerkezetű szavak együttes vizsgálatát is.

KELEMEN IVETT könyvének nyelvezete megfelel az értekezés műfaji elvárásainak. A bibliográfia gazdag (több, mint 150 tételt tartalmaz), igényesen lett

összeválogatva. A tipográfiai egységességre törekvés általában jellemzi a fejezeteket.

Összegezve az eddig leírtakat: KELEMEN IVETT óriási anyagot dolgozott fel könyvében, amelyet a finnugor nyelvtudomány szempontjából értékes és érdekes munkának tartok. A PT-szótár minden bizonnyal hasznos segédeszközük, kézikönyvük lesz a hiányos paradigmájú főnevekkel foglalkozó kutatóknak.

Irodalom

- FOKOS-FUCHS, D. R. (1962), Rolle der Syntax in der Frage nach Sprachverwandtschaft mit besonderer Rücksicht auf das Problem der ural-altäischen Sprachverwandtschaft. Ural-Altäische Bibliothek XI. Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- INGO, RUNE (1978), Suomen kielen pluratiivit eli monikkosanat. Numeeris-semanttinen tutkimus I. Väenkokouksia ja teknisiä laitteita tarkoittavat sanat. Åbo Akademi, Turku.
- INGO, RUNE (1997), Suomen kielen pluratiivit eli monikkosanat. Numeeris-semanttinen tutkimus II. Ruumiinosia ja vaatteita tarkoittavat sanat. Vaasan yliopisto, Humanistinen tiedekunta, Vaasa.
- KELEMEN IVETT (2008), Plurale tantumok az észki lappban. *Folia Uralica Debreceniensia* 15: 35–48.
- KELEMEN, IVETT (2011a), Examination of number-problems in the North-Saami (with special regard to pluralia tantum). CSÚCS, SÁNDOR – FALK, NÓRA – TÓTH, VIKTÓRIA – ZAICZ, GÁBOR (red.), *Congressus XI Internationalis Fenno-Ugristarum*. Piliscsaba 9–14. VIII. 2010. Pars IV. Dissertationes sectionum: Linguistica. Piliscsaba. 208–214.
- KELEMEN IVETT (2011b), Pluratívák szintaktikai és szemantikai vizsgálata az észki lappban. *Folia Uralica Debreceniensia* 18: 89–98.
- KELEMEN IVETT (2012), Pluratívák szintaktikai és szemantikai vizsgálata az észki lapp Máté evangéliumban. *Folia Uralica Debreceniensia* 19: 83–100.
- MATICSÁK SÁNDOR (2004), A plurale tantum a mordvinban. In: CSEPREGI MÁRTA – VÁRADY ESZTER (szerk.), *Permiek, finnek, magyarok. Írások Szij Enikő 60. születésnapjára*. ELTE BTK Finnugor Tanszék, Budapest. 264–276.
- PENEVA, DENNICA (2005), Egyeztetési típusok a magyarban, a finnben, az észtkben és a lappban III. (Értelmezőjelzős és predikatív szerkezetek.) *Folia Uralica Debreceniensia* 12: 87–102.
- PENEVA, DENNICA (2007), Egyeztetési típusok a magyarban, a finnben, az észtkben és a lappban III. (Attributív szerkezetek.) *Folia Uralica Debreceniensia* 14: 87–101.
- RAVILA, PAAVO (1935), Die Stellung des Lappischen innerhalb der finnisch-ugrischen Sprachfamilie. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 23: 20–65.
- RAVILA, PAAVO (1941), Über die Verwendung der Numeruszeichen in den uralischen Sprachen. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 27: 1–136.
- H. VARGA MÁRTA (2012), A magyar szókészlet hiányos paradigmájú főnevei. A plurale tantumok. *Magyar Nyelvőr* 136: 88–96.

H. VARGA MÁRTA (2013), *Plurale tantumok a magyarban*. In: IMRE ATTILA (szerk.), *Párbeszéd kultúrája Gdańsktól Oszakáig*. Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság, Kolozsvár. 136–148.

H. VARGA MÁRTA

Maticsák Sándor:
Gerhard Friedrich Müller és Johann Eberhard Fischer
18. századi szójegyzékeinek mordvin anyaga
Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen 2016. 368 o.

MATICSÁK SÁNDOR műve Bevezetésében (5–10) a munkálat céljaként azt jelöli meg, hogy G. F. MÜLLER és J. E. FISCHER 1759 és 1791 között megjelent három szójegyzékének mordvin anyagát kívánja megvizsgálni. A két említett német tudósnak áttekinti itthoni és külföldi tudománytörténeti elterjedtségét. Különösen a finn tudósok írnak viszonylag kiegyensúlyozottan róluk, így M. Korhonen és G. J. STIPA is. A magyar nyelvészek – ZSIRAI, GULYA, HAJDÚ, BEREZKI – általában csak Fischer tevékenységét értékelik. Azt azért hozzátehetjük, hogy a DOMOKOS PÉTER szerkesztette Életrajzi lexikonban (Budapest 1990. 363) G. F. MÜLLER életműve csak „technikai okok és egyéb gátló tényezők miatt” maradt ki. Mivel MÜLLER és FISCHER szójegyzékeinek mordvin anyaga napjainkig feldolgozatlan volt, ezekről a szolistákról, többek között etimológiai jellemzőikről, nyelvjárási hovatarozásukról stb. elemzések nem születhettek. A könyv egyes fejezetei ezekre a kérdésekre keresnek választ.

1. Pétervártól a Bering-szorosig (11–24). Ez a rész Oroszország terjeszkedéséről és a különféle szibériai expedíciókról (D. G. MESSERSCHMIDT útjáról, a két ún. szibériai expedícióról) számol be. A második szibériai expedíciónak Maticsák felsorolja a részlegeit: a Dvina–Ob, az Ob–Jenyiszej, a Léna–Jenyiszej, a Léna–Kolima, a kamsatkai, a Japán partjainak feltérképezésére alakult, a Verhnyeudinszki–Ohotszki és az ún. akadémiai részleg. 1733-ban felállítottak egy akadémiai kutatócsoportot a szibériai természet részletes leírására és az ottani archívumok tanulmányozására. Az akadémiai csoport egyik vezetőjévé G. F. MÜLLER német történészt nevezték ki, aki korábban is Szibériával, többek között a szamojédokkal és a kalmükökkel foglalkozott. 1733 és 1743 között MÜLLER rendkívül nagy – főként nyelvészeti és néprajzi – munkát végzett. Háromféle módon szerezte anyagát: 1. minden szibériai városban lemásolta a levéltári anyagokat, 2. élőnyelvi és 3. régészeti kutatásokat is végzett. Az expedíció kezdetén, 1733-ban Kazanyban a helyi lakosságtól – összesen nyolc nyelven – több mint 300 szavas jegyzéket állított össze (ennek a kéziratnak mordvin anyagát a 4. fejezet tartalmazza). A gyengélkedő (majd betegsége miatt hazatért) MÜLLERT

J. E. FISCHER történésszel kívánták felváltani, aki 1740-től 1747-ig folytatta MÜLLER munkáját, és honfitársához hasonlóan ő is hatalmas nyelvi anyagot gyűjtött. A fejezetet két érdekes térkép zárja MÜLLER és FISCHER útjának fő állomásaiival (néhány általuk végigjárt város: Jekatyerinburg, Tobolszk, Irkutszk, Szurgut, Tomszk, Jakutszk).

2. A 17. és 18. századi mordvin szójegyzékek (25–31). Röviden szól a szerző elsősorban N. WITSEN, D. G. MESSERSCHMIDT, P. S. PALLAS és DAMASZKIN munkásságáról (MATICSÁK a mordvin szövegelemlekekről korábban is jócskán publikált; műveinek jegyzéke: 326–327).

3. Tudósok együtt és egymás ellen (31–38). A fejezet a 18. századi mordvin szójegyzékek vizsgálatát folytatja G. F. MÜLLER (1705–1783) és J. E. FISCHER (1697–1771) életének és munkásságának bemutatása során. MÜLLER egyik fő műve, az orosz nyelvű „A szibériai népek leírása” csak 1933-ban került elő a külügyminisztérium archívumából. MATICSÁK a ma is kéziratként létező – imént már érintett –, „A kazanyi kormányzóságban élő pogány népek leírása” című munkának a szójegyzékét kívánja megvizsgálni. (MÜLLER munkáit, ezek német és francia fordítását l. ebben a fejezetben: 34–35, az irodalomjegyzékben: 327–328.). FISCHER „fő műve (már amennyire az övé)” (37) 1768-ban megjelent németül „Sibirische Geschichte” címen, majd 1770-ben oroszul. Történész körök nem fogadták a művet kedvezően, és a szerző „MÜLLER halvány árnyéka” lett csakhamar. A. L. SCHLÖZER német történész adta ki 1770-ben 1754–1756 között írt négy értekezését: „Quaestiones Petropolitanae” (könyvészetét l. 324). Az egyik lábjegyzetben (37) megemlítettem volna, hogy SCHLÖZER nézetei miatt utazott GYARMATHI SÁMUEL Göttingenbe.

4. MÜLLER és FISCHER szójegyzékei (39–56). MÜLLER 1733 őszén gyűjtött mordvin szótári anyagát az Oroszország történetét bemutató cikkgyűjteményben – másik hét nyelv társaságában – jelentette meg németül Szentpéterváron 1759-ben, majd halála után ugyanott látott napvilágot oroszul, 1791-ben, „A kazanyi kormányzóságban élő pogány népek leírása” címmel. A két verzió felépítése és külalakja hasonló egymáshoz. A szójegyzékek anyaga tematikusan van elrendezve. A 17–18. századi szójegyzékekkel egybevetve (WITSEN, PALLAS, VON STRAHLENBERG és DAMASZKIN munkáival összehasonlítva) szójegyzék-állományának legalább a 40%-a – DAMASZKINnal a 75%-a – megegyezik. FISCHER 1747-ben elkészült szótára, a „Vocabularum Sibiricum”, melynek két kéziratot változata, a pétervári és a göttingeni kéziratként ismeretes, 1995-ben GULYA JÁNOS által Göttingenben kiadott munkája. A műben 13 uráli nyelv szavai szerepelnek, MATICSÁK egy sor török, mongol, paleoszibériai nyelvet a lábjegyzetekben pontosít. Ebben a lexikográfiai műben hozzávetőlegesen háromezer szó rokonítását találjuk, azaz kb. 650 etimológiai szóegyeztetést. E tény miatt a szótárt GULYA a finnugor rokonság első nagy szófejtő szótárának, bizonyító anyagának tartotta. Szótárának megítélése – MATICSÁK szerint (49) – kettős: „A szó-

jegyzék, a közel 12 ezer szó javarésze kompiláció..., de az etimológiai utalások, a nyelvek rokonsági rendszerének felállítása révén műve a (finnugor) történeti-összehasonlító nyelvészeti kutatások egyik legjelentősebb előfutára”. A következő fejezetben, amely a „Plágium vagy önálló alkotás” címet viseli, a több mint százéves szakirodalmat áttekintve úgy látja, hogy szótár mordvin része nem önálló gyűjtés, hanem másolás eredménye, tehát a mordvin anyag teljes egészében MÜLLER munkája, akinek a szerzőségét a honfitárs nem tünteti fel. Érvelését MATICSÁK pontokba szedve, földrajzi tényezőkkel és nyelvészeti következtetésekkel támogatja meg (53–56).

5. A szójegyzékek mordvin szóanyaga (57–66). A szerző közreadja az általa vizsgált – 1759-ben, 1747-ben, illetőleg 1791-ben megjelent/gyűjtött – szólisták mordvin szóanyagát. A szójegyzékeket MÜLLER és FISCHER lejegyzésében, tehát betűhíven adja meg, technikai okokból a szavakat sorszámozza. Például a 323 szavas szólistából a (48) tétel:

		MÜLLER	FISCHER	MÜLLER
(48)	'Quelle'	<i>lismàpre</i>	<i>lismápre</i>	<i>лисмàпре</i>

A következő fejezetben ugyanezekkel a számokkal találjuk – bizonyos körítéssel – a közel 350 szó etimológiáját.

6. MÜLLER és FISCHER szójegyzékeinek adattára (67–200). Hozzátehetjük: valójában szófejtő szótára. Öt szempont alapján vizsgálja meg a szóanyagot: 1. a régi nyelvemlékekben előfordulásuk (itt feltűnt nekem, hogy a lexémák eléggé számottevő része – mintegy 40 szó – nem jelenik meg a korai forrásokban), 2. PAASONEN négykötetes nagyszótárában a megjelenésük, 3–4. a szó mai erza és moksa alakja (hozzávetőlegesen 30 szóelemnek nincs nyoma a másik fő nyelvjárásban), 5. a szó eredete (ezután csak e szempontot elemzem). Egészében véve MATICSÁK kitűnően oldotta meg feladatát, szófejtései a gondos anyaggyűjtés és bizonyos etimológiai véna következtében megfelelnek az igényeknek. Kifogásom ezzel szemben tulajdonképpen formainak is mondható, és ezt tartom a fejezet egyetlen lényeges hibájának. Egy etimológiai szótár – mint például a BENKŐ LORÁND főszerkesztésében megjelent „Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen” (I–II. 1993–1997) című kiadványban – a legfontosabb a szófejtés b e v e z e t ő m o n d a t a. Ebben a szófejtő fejezetben több szónál hiányzik a bevezető mondat (pl. 55a, 56b, 73, 109a stb.). Így például a következő sorszámú lexémáknak a bevezetésében én azt írtam volna, hogy „Képzett szó”: a 6., 49., 121., 122., 129., 135., 177., 223., 235. és a 263. számú szóelem. Ehhez aztán hozzáfűzném azt, hogy a képzett szó fiktív töből keletkezett (pl. a 263.; vö. BENKŐ LORÁND: A magyar fiktív (passzív) tövű igék (Budapest. 1984), vagy végső soron finnugor (pl. a 235.), ill. ismeretlen eredetű (pl. a 122., 135.) stb. Vagy egy sor uráli nyelvi szót felsorol a szerző ez egyik szócikkben (3b), én azt írtam volna: „Valószínűleg finn-volgai eredetű szó”. Bevezető mondatként

szerepelnek az etimológiai szótárakban ismert formulák: Vándorszó (pl. 128a), Jövevényyszó (pl. 178.) stb. Bizonyos szócikkek bevezető mondata átdolgozandó, mert az azt követő magyarázat alapján a lexéma inkább vitatott eredetű, illetőleg egyáltalán nincs is tisztázva (pl. az 54. vagy a 128c, l. még 18, 65., 69a). A szójegyzékben így is jelentős a vitatott eredetű szavak száma (40, 47a, 54., 58a, 62., 66., 69b, 86., 97a, 107., 120., 153a, 163a, 179., 186., 195., 215., 221., 230., 233., 315a, 316b), sőt az összetett szavaknak részben az előtagja (pl. 127.), részben az utótagja is (pl. 185.) vitatott eredetű. Az összetételek nem egységesek, az adattárban két típust képviselnek: 1. a magyarázatot a tétel első bekezdésben olvashatjuk, majd ezt követi az előtag és az utótag magyarázata (pl. 32.), 2. Ugyanezeket a jellemzőket máskor a szócikk utolsó, etimológiai részében találhatjuk meg (pl. 272.). A „Bizonytalan eredetű, talán...” formulát is gyakrabban alkalmaztam volna (pl. 85., 94., 128c). Ha egy szót PAASONEN törökségi eredetűnek tart, azt én leginkább vagy „Valószínűleg...”, vagy pedig „Bizonytalan eredetű, talán...” török kölcsönszóként adtam volna meg. Az adattárban 23 ismeretlen eredetű szó számolható össze (5., 17., 36., 43., 80., 97b, 101., 116., 118., 123., 145a, 151., 153b, 184., 205., 206., 217., 226., 227., 239., 258., 273. és 320.; vö. a szerző – ezzel nem pontosan azonos – összeállítását a 260. oldalon).

7. A szójegyzékek ortográfiai vizsgálata (201–249). MATICSÁK a mással- és magánhangzók jelölésének vizsgálata után a cirill betűs verzióban a kemény- és a lágyjel használatával foglalkozik, majd pedig egybeveti a három szójegyzéket. Összegezőképpen megállapítja: 1. MÜLLER első megvizsgált szójegyzékének „meglepően jó a helyesírása”, 2. FISCHER anyagában az 1759. évi listához képest sok javítás található, de emellett újabb hibák is feltűnnek, 3. MÜLLER jegyzékének orosz változata kevésbé pontos.

8. Etimológiai kérdések (251–260). A szerző először a 17–18. század legjelentősebb lexikográfiai munkáiban vizsgálja meg az orosz eredetű jövevényelemek arányát: WITSEN szójegyzékében (1692) 12%-nyi, PALLAS szótárában az erza szóanyagban 4,5%-ot, a moksában 9%-ot ér el az orosz lexémák előfordulása. DAMASZKIN szótárában az oroszból átvett elemekkel szemben – ezek át-hidalására – számos lexikai innováció található. Ezt követi a mordvin szókincs lexikai tükröződése a három szólista alapján. A szerző az egyes rétegek megjelenése után betűrendben közli a mordvin szóalakulatokat (zárójelben megadom, hogy hány szó tartozik egy-egy rétegbe: Uráli réteg (37), Finnugor réteg (43)[!], Finn-permi réteg (21), Finn-volgai réteg (42)[!], Mordvin–cseremiszi egyezések (4), Belső keletkezésű szavak (28), Iráni jövevényyszavak (17), Balti jövevényyszavak (7), Törökségi jövevényyszavak (14), Orosz jövevényyszavak (36), Ismeretlen eredetű szavak (31). A számadatokban a szerző adataival (vö. 260) szemben bizonyos eltérések tapasztalhatók. Az én véleményem szerint a közös mord-

vin–cseremisiz etimológiák a finn–volgai korra vezethetők vissza, ezért inkább 46-ra módosítanám a finn–volgai elemek számát.

9. A szójegyzékek nyelvjárási hovatartozása (261–278). Alapos vizsgálat alapján MATICSÁK megállapítja, hogy a MÜLLER szójegyzékében található lexémák az alapszókinszhez tartoznak. A nyelvtani jegyek erza jelleget tükröznek. MÜLLER adatközlőinek egyik része – 20 elem alapján – moksa volt, 60 pedig erza, és ezek egy része az észak(nyugat)i erza nyelvjárást beszélte.

10–11–12. Előbb egy mintaszerű latin, majd cirill betűs, közel 3600 tételtől álló Szómutató következik (279–320), ezt követi a MATICSÁKnál mindig példaértékű „Irodalom” jegyzéke, amelyhez hozzávetőlegesen 40 számítógépes forrás is csatlakozik (321–332), majd pedig a „Rövidítések” mutatója (333).

14. A Függelékben (335–368) a szerző a három vizsgált szójegyzéknek (az 1759., az 1791., illetve 1747. évben készített műveknek) mordvin anyagát adja közre fakszimilében.

MATICSÁK SÁNDOR jó másfél évtizede figyelemreméltó munkákat jelentet meg elsősorban a mordvin lexikográfia területén. A „Folia Uralica Debrecenensia” című folyóirat szinte minden egyes évfolyamában megjelenik az utóbbi évtizedben tanulmánya, és önálló munkái közül elsősorban „A mordvin írásbeliség kezdetei” (Debrecen. 2012) és a társszerzős, általa szerkesztett „Rokon nyelveink szótárai” (Budapest. 2014) kiemelkedő teljesítmény. A most ismertetett könyv ezt a jeles képet tovább színesíti.

ZAICZ GÁBOR

**Fancsaly Éva – Gúti Erika – Kontra Miklós – Molnár Ljubić Mónika –
Oszkó Beatrix – Siklósi Beáta – Žagar Szentesi Orsolya:**

A magyar nyelv Horvátországban

Gondolat Kiadó, Budapest – Észék, 2016. 309 o.

A magyar nyelv, nyelvhasználat szociolingvisztikai szempontú vizsgálata az 1990-es évek elején, közepén indult a Magyarországtól elszakított területeken, valamint a kisebbségben élő magyar közösségekben. „A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén” című kutatási program célja az volt, hogy KONTRA MIKLÓS vezetésével szlovákiai, ukrainai, romániai, szerbiai és szlovéniai, ausztriai, valamint magyarországi nyelvészek által kidolgozott egységes szempontrendszer alapján egy komplex helyzetképet adjanak – Trianontól az 1990-es évekig – a kisebbségi magyarok földrajzi és demográfiai jellemzőiről, politikai, gazdasági, kulturális és vallási helyzetéről, valamint a nyelvhasználati jelenségekről, a nyelvi jogi helyzetről, a nyelvekhez fűződő attitűdökről, és a nyelvek oktatásban betöltött szerepéről. Nagyrészt ennek a kutatássorozatnak köszönhető, hogy a nyelvtudományban ma már nincs vita arról, hogy a magyar

nyelv többközpontú (l. LANSTYÁK 1996), hogy az újonnan átdolgozott szótárak, helyesírási szabályzatok nem csak a magyarországi magyar nyelvet, hanem a határon túli magyar nyelvváltozatokat is reprezentálják, hogy megkezdődött a magyar nyelv határtalanítása, s az is, hogy a magyar tudományosságban először jött létre olyan hálózat (Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat¹), mely a Kárpát-medence magyarsága körében a határon túli régiókban működő nyelvi kutató-intézetek és kutatók révén összehangoltan végez nyelvészeti, nyelvi jogi, nyelv-oktatási kutatásokat.

Az 1996–1997-ben zajló empirikus vizsgálat (ún. RSS-kutatás) az elmúlt évtizedben tehát túlnötte magát, de ezeknek az alapkutatásoknak a sorából a délszláv (honvédő) háború miatt kimaradtak a horvátországi magyarok; ebben a közösségben a kutatást 2014-ben sikerült lefolytatni. „A magyar nyelv Horvátországban” című munka ennek a kutatásnak az eredményeit adja közre, mely horvátországi és magyarországi nyelvészek és egyetemi hallgatók gondos és összehangolt szerzői és szerkesztői munkájaként „A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén” könyvsorozat ötödik köteteként jelent meg 2016-ban.²

A kötet bevezetőjéből megtudhatjuk, hogy a mintavételnél igyekeztek olyan kvótamintát összeállítani, amely a lehető leginkább összevethető az 1995–1997. évi vizsgálattal. Ennek érdekében megismételték a magyarországi vizsgálatot is egy 97 fős kontrollcsoporttal. A kutatók arra is odafigyeltek, hogy ne legyen jelentős eltérés a két magyarországi kontrollcsoport között az életkor, az iskolázottság és az adatközlők neme szerint sem, valamint a korábbi és a mostani nyelvi adatok között sem. A 65 feladat közül mindössze 6 feladatnál van szignifikáns eltérés, ezek közül négy kontaktushatást mutat a környező országokban (20, 21); tehát a vizsgálat lehetővé teszi, hogy összevessék adatait a korábbi vizsgálattal, s a magyarországi és a többi régióban kapott adatokkal is.

A horvátországi magyarok közül 116 adatközlőt kérdeztek meg kérdőíves módszerrel hét településen (Kopács, Vörösmart, Dályhegy, Bellye, Darázs, Kórógy és Zágráb). A hagyományos szociológiai változókon kívül (nem, kor, iskolázottság, vallás) a minta megoszlása abból a szempontból is érdekes, hogy a megkérdezett adatközlők közel fele a délszláv háború miatt legalább egy évig Magyarországon élt. „Ők – mai drávaszögi szóhasználattal mondva – *menekült-ségben* voltak, avagy ők voltak a *gerincesek*, szemben a *gerinctelenekkel*” (21). A maréknyi magyarság megosztottságáról a végjegyzeteknél azt olvashatjuk:

¹ Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat (<http://ht.nytud.hu>).

² A sorozat első három kötete egymást követő években jelent meg (A magyar nyelv Ukrajnában [Kárpátalján]. 1998; A magyar nyelv Jugoszláviában [Vajdaságban]. 1999; A magyar nyelv Szlovákiában. 2000), majd több mint egy évtized múlva látott napvilágot a 4. kötet (A magyar nyelv Ausztriában és Szlovéniában. 2012).

„... A gerincesek azok, akiket elűldöztek, távozni kényszerültek a szülőföldről és most visszatérve, kisebb hányaduk ugyan, de azt terjeszti, hogy az itthon maradtak a gerinctelenek. Tisztában vagyunk vele, hogy az előbbieknél sem volt fenéig tejfel a kényszeremigráció, de tény, hogy az utóbbiak sorsa a megaláztatás, a zaklatás, a kényszermunka, a nélkülözés, a verés s bizony nem egy esetben a kivégzés volt. Miért kellett ezt a kis számú magyart itt a Duna-Dráva partján két kategóriába sorolni, kinek állt ez érdekében, ki akar ebből hasznot húzni?! – tesz fel a kérdést nem csak Pélmonostoron, Vörösmarton, Csúzán... minden olyan magyarlakta falucskában, amely ki volt szolgáltatva a karjinasok kényekedvének” (DUNAI 1999: 139, 209).

A kötet első fejezete a sorozat többi tagjához hasonlóan a történeti-demográfiai helyzetet tekinti át. Horvátország földrajzi fekvésének és történelmének, kultúrájának köszönhetően Európa egyik legsokrétűbb országa: egyszerre része Közép-Európának és a mediterráneumnak. A legutóbbi, 2011-es népszámlálás szerint 4.284.889 főt számlál lakosainak száma, ennek 90,42%-a (3.874.321) horvát nemzetiségű. Az országban 22 hivatalosan elismert nemzetiség él: a magyarok a 6. legnagyobb kisebbség (14.048 fő – 0,3 %). A 2011-es census szerint magukat magyarnak vallók zöme, 58%-a az ország északkeleti részén található Eszék–Baranya megyében él, „ahol arányuk az összlakossághoz képest eléri az országos viszonylatban kiugró 2,7%-ot” (26). A magyarság másik nagy része pedig (mintegy 6.000 fő) a Drávaszögben, valamint Vukovár–Szerém megyében él (1.696 fő), a maradék kis része pedig szórványtelepüléseken él. Zág-ráb 825 fős magyar közösséget mondhat magáénak. Horvátország történelme már igen korán, a 10. század elején összefonódik a magyar történelemmel, ugyanis a területen élő szláv törzsek nem tudtak egységes államot létrehozni, ezért a honfoglaló magyarok már korán megtelepedtek a legkeletibb részekén (mai Kelet-Szlavónia, Drávaszög, Nyugat-Szerémség). A Dráva-Száva közti kiterjedt vidéket, ti. Szlavóniát, vagy ahogyan a 10. században nevezték, a „senki földjé”-t, pedig Szent László király hódításai során már 1091-ben a magyar koronához csatolta, majd Könyves Kálmán a tenger melléki Horvátországot is megszerezte; 1102-ben horvát királlyá is koronázták. „Ettől kezdve egészen 1918-ig tart az európai viszonylatban is egyedülállónak tekinthető, több mint nyolcszáz éves magyar–horvát államközösség, melyen belül Horvátország mindvégig különálló kormányzattal bírt, s a király által kinevezett bánok igazgatták” (28). Ettől kezdve tehát folyamatos a magyarok jelenléte Horvátországban, ami nyelvi, kulturálisan, vallásilag és történelmileg is meghatározó volt.

A békésnek mondható viszony az 1848-as forradalmakig (magyar és a horvát nemzeti mozgalomig, az ún. illirizmus koráig) tartott, majd az I. és a II. világháború is erősen megosztotta a horvátországi etnikumokat. A ki- és betelepítések, a háború alatti születési mutatók, az elvándorlás és a migráció a térség magyar lakosságának számában is jelentős ingadozást mutat. Ugyanakkor az első olyan

cenzus, amely megbízható adatokkal szolgálhat a népességszámról, 1890-ben készült. 1900-ra a magyarok száma Szlavóniában meghaladta a 90 ezret, s ehhez járult még 47 ezer magyarul is tudó nem magyar etnikumú személy. A századforduló horvátországi magyarságának domináns hányada (58%) paraszti rétegekből tevődött össze, az értelmiségi réteg pedig mindössze 2,5% volt. A történelmi és politikai identitástudattal rendelkező „elit” hiánya is hozzájárult ahhoz, hogy a Monarchia szétesése után a horvátországi magyarság nem tudta érvényesíteni érdekeit, és kíméletlen represszió áldozata lett az asszimilációs politikát folytató Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban, majd némi enyhülés után a délszláv háborúban is.

A kötet második fejezete a földrajzi és etnikai viszonyokat részletezi. Horvátország a kilencvenes évek elejéig Európa leginkább multinacionális államának, Jugoszláviának volt része, ahol népek és vallások egymásmellettiségének történelmi hagyományai voltak. Ehhez képest a mai Horvátország jóval homogénebb képet mutat (53). A horvátok (a lakosság 90,4%-a) után a szerbek a legszámottevőbb őshonos kisebbség. Érdekes, hogy az utóbbi három népszámlálás alkalmával a magukat horvátnak valló populáció esetében 5–7%-kal több volt a horvát anyanyelvűek, mint a horvát nemzetiségűek aránya (pl. 2011: anyanyelv 95,6%, nemzetiség: 90,4%). Az országban élő kisebbségek esetében pedig éppen fordítva működik: nemzetiségileg kisebbségiként jelölik meg magukat, míg anyanyelvüknek nem a kisebbségit, hanem a horvátot jelölik meg. Az anyanyelv fogalmán valószínűleg a nyelv tudásfokát értik (l. GÖNCZ 1999: 94, 56). Ez a jelenség az asszimiláció jelzőjének is tekinthető.

A harmadik fejezet a magyar kisebbség néhány jellemzőjét tárgyalja a következő témakörökben: földrajzi elhelyezkedés és településszerkezet, a magyar nyelvterület, gazdasági-társadalmi szerkezet, műveltség, egyházi élet és felekezeti megoszlás, azonosságtudat és attitűdök, vegyes házasságok.

Horvátország földrajzilag (éghajlatilag is) és gazdaságilag is két nagyobb régióra osztható: a tengeri vagy maritim régió gazdaságilag sokkal fejlettebb, mint a szárazföldi vagy kontinentális része az országnak. A leghátrányosabb térség Drávaszög és Szlavónia, ahol a horvátországi magyarság nagy része is él. A nyelvterület szempontjából a kutatók az utóbbi évtizedekben bekövetkezett történelmi-térszerkezeti változások miatt a „tömb – szórvány – tengermellék” felosztást találták célszerűnek (69). „A 2001 és 2011 közötti időszakban minden régióban mind nemzetiség, mind az anyanyelv viszonylatában csökkent a magyarok száma. Nagyobb a visszaesés a Kontinentális régióban és a Tengermelléken” (71). Az, hogy a horvátországi magyarok egy részénél az anyanyelvként már a horvát jelenik meg a cenzusban, a nemzetváltási hajlandóság jeleként értelmezhető, a nyelvi asszimiláció pedig szinte magától indítja be az etnikai asszimilációt. „Ez pedig kérdésessé teszi a horvátországi magyarság hosszabb távú etnikai és nyelvi fennmaradását is” (SZILÁGYI 2002: 71). A megmaradás egyik záloga

az lehet a kutatók szerint, ha regionális és állami szinten is sikerül kezelni az országban kialakult gazdasági-társadalmi egyenlőtlenségeket, s ezzel megfékezni az elvándorlást, valamint a népességfogyást. Kultúregyesületek, és a 21. század informatikai vívmányai jelentősen hozzájárulnak a horvátországi magyaroknak a magyar kultúrához való hozzáférésehez, valamint 1997 után érezhetőbbé és érzékelhetőbbé vált az érdekképviseleti szervek jelenléte is. A horvátországi magyarok körülbelül kétharmada katolikus, kevesebb mint egyharmada református felekezethez tartozónak vallotta magát.

A fejezet a továbbiakban részletezi GEREKEN FERENC kutatásait, melyeket 1998-ban és 2000-ben végzett 38 településen, 357 adatközlő körében. Azt találta, hogy az erős magyarságtudat főleg a magyar többségű (70% fölötti) településekre jellemző. Ugyanakkor a megkérdezettek 70%-ára (főleg a mezőgazdasági fizikai munkásokra) jellemzőek voltak a borúlátó és bizonytalan jövőkép-válaszok. Megtudhatjuk azt is, hogy „A horvátországi magyarok... a hétköznapi életben a Kárpát-medence határon túli magyarságának átlagánál lényegesen kisebb mértékben használják anyanyelvüket...” (GEREBEN 2000: 75. 92). A nyelvhasználatra és a kötődésekre vonatkozó adatokat összevetették a 2014-es vizsgálattal is, valamint a muravidéki és a vajdasági adatokkal is. A horvátországi magyarok, csakúgy mint a vajdaságiak és a muravidékiek, legjobban saját településükhöz és saját kisebbségi régiójukhoz kötődnek, de a szomszédos régióktól eltérően a Magyarországhoz való kötődésük erősebb (95). Több kutatásból is kiderült már, hogy az anyanyelv fogalma a kétnyelvű magyaroknak nem egészen azt jelenti, amit a magyarországi magyaroknak. A horvátországi magyaroknak öt válaszlehetőség közül, akár többet megjelölve kellett meghatározniuk, mit értenek az anyanyelv terminuson (SKUTNABB-KANGAS anyanyelv-definícióit alapul véve (l. SKUTNABB-KANGAS 1984, 1997)). Az eredmények azt mutatják, hogy a horvátországi magyarok mind az öt lehetőséget többen jelölték, mint a magyarországiak, valamint 3 válaszlehetőségnél szignifikáns is a különbség: „az embernek az az anyanyelve, amelyik nyelvről saját maga kijelenti, hogy az az ő anyanyelve... amelyik nyelvet a leggyakrabban használja... amelyik nyelvet a legjobban tudja” (99). A horvátországi adatközlők szerint Budapesten beszélik a legszebb magyart, s csak a 3–4. helyen áll a drávaszögi és szlavóniai magyar. A válaszadók egyharmada vegyes házasságban él, ami az asszimilációhoz is köthető.

A negyedik fejezet a politikai berendezkedést, az ország kisebbségpolitikáját tárgyalja általában véve, valamint a magyar jogérvényesítést 2016-ban. A kisebbségi jogokat Horvátországban egyrészt kétoldali (horvát–magyar) szerződések biztosítják (1992, 1995), valamint a 2000-ben elfogadott nemzetiségi oktatási törvény és a kisebbségi nyelvek egyenrangúságáról szóló alkotmányerejű törvény biztosítja. A jogi dokumentumok a horvátországi kisebbségeket államalkotó tényezőnek tekintik. Viszont a horvát alkotmány azokon a településeken ír elő

kétnyelvűséget, ahol a nemzeti kisebbség aránya meghaladja a 33%-ot. Ez összevetve a többi határon túli régió küszöbértékével (Kárpátalján 10%, Felvidéken 20%), a Kárpát-medencében a legmagasabb (141). Ez a magas érték nem járul hozzá a kisebbség jogérvényesítéséhez, s közvetve megmaradásához sem, ráadásul az emberek nem is nagyon tudnak az őket megillető jogokról. Tovább rontja a megmaradás esélyeit, hogy a horvátországi magyarok politikai érdekképviselete is megosztott. A kutatók szerint esetleg pozitív irányban befolyásolhatják a jogérvényesítést az alulról jövő kezdeményezések, civil szervezetek, mint amilyen a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat 6. tagjaként 2014-ben megalakult Glotta Nyelvi Intézet. A kutatók felhívják arra is a figyelmet, hogy érdemes lenne vizsgálatokat folytatni a kettős állampolgárság jogintézményének a közösségre, az elvándorlásra gyakorolt hatásairól, ezeket alaposabban is elemezni kellene.

Az ötödik fejezet tárgyalja a nyelvhasználati kérdéseket a különböző nyelvhasználati szintereken, a hatodik záró fejezet pedig a 2014-es vizsgálatban szereplő nyelvi változókat elemzi röviden.

Ami a magyar iskolahálózatot illeti, a horvátországi magyarok ugyan kevés intézményben, és különböző formában, de az oktatás minden szintjén (több elemi és általános iskolában; egyetlen középiskolában (Eszéken), valamint a zágrábi egyetem hungarológia szakán és Eszéken magyar nyelv és irodalom szakon tanulhatnak magyarul. Az iskolák, magyar nyelvű osztályok fennmaradásánál viszont komoly gondot okoz az évről-évre fogyó hallgatói létszám (135). A hitéletet a vegyesen lakott településeken a többnyelvűség jellemzi. Minden határon túli régióban kiemelten fontos identitás- és nyelvőrző szerepe van a templomi nyelvhasználatnak. A horvátországi katolikusok viszont alig hallhatnak magyar nyelvű misét, hiányoznak a magyar anyanyelvű papok, a református egyházon belül pedig a rendszerváltás után egyházszakadás következett be, ami sok hívőt elszakít a hitélettől, így a magyar nyelvhasználattól is. A 2014-es terepadatok szerint a magyar nyelvhasználat a falvakban a nyilvános és közéleti szintereken alig van jelen, visszaszorult a kultúregyesületek, a templomi és a magánszférába. A városokban még ennél is kevesebb a magyart használók aránya a hivatalos és közéleti szintereken. Az erősödő nyelvcsere-folyamatok látszanak a családi nyelvhasználatban is: a 13–32 éves korosztály szüleivel, nagyszüleivel és gyerekeivel horvátul is beszél. Életkori bontásban ez még szembetűnőbb: a horvátul is beszélők aránya az életkor csökkenésével szignifikánsan nő (170).

Az idősek őrzik a nyelvjárási elemeket, viszont a középgeneráció már inkább a köznyelvi változatot használja. Ennek oka az lehet egyrészt, hogy viszonylag sokféle magyar nyelvű tv-csatornát és rádiót hallgatnak, másrészt pedig az, hogy a megkérdezettek közel fele *menekültségben* élt Magyarországon. „A fiatalok beszéde sokszor közel áll a standardhoz vagy teljesen megegyezik azzal (160)”. Azok a fiatalok használnak nyelvjárási változatot, akik nagyszüleiktől tanultak

magyarul, s gyakorlatilag csak a családban beszélnek magyarul, egyéb szintéren már inkább horvátul. A kutatók a kérdőív kitöltése közben rögzített hanganyagok alapján a teljesség igénye nélkül néhány nyelvjárási jelenségre is kitérnek a példák szintjén.

A hét határon túli régió megkérdezett adatközlői közül Horvátországban a legmagasabb azoknak az aránya (51%, utánuk a kárpátaljai magyarok 45%-a), akiket ért már valamilyen sérelem magyar nyelvhasználatuk miatt. A „megfélemlített nyelvhasználat” (I. FÜLEI-SZÁNTÓ 1992: 42–44) kettős hatást válthat ki: egyrészt elfojtást eredményez, másrészt dacreakciókat is (166). „Volt, akit a honvédő háború alatt azért jelentettek föl, mert magyarul beszélt” (167). De olvashatunk magyar-magyar nyelvi konfliktusokról is, amikor az eltérő nyelvváltozatot beszélő határon túli magyarokat leszólják, megbélyegzik Magyarországon: „»Kugli« fagyit kértem, s mondták, hogy csak »gombóc«” van (168).

A horvátországi magyarok csakúgy mint minden határon túli régió magyarsága az egynyelvű (magyarországi) magyarokhoz képest másként beszél magyarul; teljesen természetes módon vannak jelen nyelvhasználatukban a kontaktushatásból következő nyelvi elemek, jelenségek, grammatikai formák, szerkezetek. Többek között a következő nyelvi jelenségeket és nyelvi változókat vizsgálták: szórend (segédige + főnévi igenév); „fölsleges” névmások; a *kell legyen* változó; a *természetes, hogy x* változó; analitikus szerkezetek; többes szám és számbeli egyeztetés; kicsinyítés; helynevek ragozása; a (bVn) és a (bV) változók. Például a horvátországi magyarok szignifikánsan nagyobb arányban preferálták az analitikus formákat (*tagsági díjat – tagdíj* helyett; *banki számla – bankszámla* helyett; *légi terét – légterét* helyett stb.) (184). Az adatokat nemcsak a többi határon túli régió és a magyarországi kontrollcsoporttal vetették össze, hanem az egykori Jugoszlávia tagországaiban élő magyarság (Vajdaság, Muravidék) körében végzett vizsgálatok adataival is. Az adatok további elemzését lehetővé teszik a kötet végén mellékletben közzétett keresztábrák.

A kötet hiánypótló, hiszen ilyen átfogó, összefoglaló munka nem született a maroknyi horvátországi magyarság nyelvi és társadalmi helyzetéről. Előnye és hátránya is egyben a kötetnek, hogy egyes témák vissza-vissza térnek – ahogyan ebben az ismertetőben is –, s ettől darabosnak érezzük a szöveget, ha a teljes kötetet olvassuk (például a nyelvi jogi helyzet a 4. politikai fejezetben, valamint az 5. nyelvhasználati fejezetben is megjelenik; vagy a történelmi események, vallási kérdések vissza-visszatérnek), viszont pont emiatt az egyes fejezetek külön-külön is kerek egészet alkotnak, kontextusba ágyazottabbak.

A kötet jóvoltából olyan helyzetképet kaptunk a horvátországi magyarságról, ami történeti perspektívában értelmezi, mutatja be és érteti meg az olvasóval az erőteljes nyelvcsere folyamatok okait a közösségben, ugyanis amint kiderült az elvándorlás és a teljes asszimiláció elkerülhetetlen akár évtizedeken belül, ha valami nagyon drasztikus és sürgős megoldást nem találnak a társadalmi-gaz-

dasági egyenlőtlenségek megszüntetésére az országon belül. Ugyanis nem a nyelvhasználati sajátosságok, a nyelvi különbségek adnak okot az aggodalomra a közösség jövőjét illetően, hanem sokkal inkább a tömbmagyarságot érintő mélyszegénység, a csak a dokumentumokban létező nyelvi jogok (33%-os küszöbérték), a vallási és politikai érdekképviselési megosztottság. Csak remélni tudjuk, hogy a kötet a szűk szakmán kívül eljut azokhoz a döntéshozókhoz is, akik a közösség szükségleteit szem előtt tartva tudnak tenni azért, hogy legyenek, akik 50 év múlva is magyarul gondolkodnak, imádkoznak, álmodnak és beszélnek a Drávaszögben, Szlavóniában, Zágrábban, a Tengermelléken és szerinte a Kárpát-medencében.

Irodalom

- DUNAI N. JÁNOS (1999), Szülőföldem a Drávaszög. Zágráb, a Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság és a Magyar Egyesületek Szövetsége.
- FÜLEI-SZÁNTÓ ENDRE (1992), Bomló kétnyelvűség. In: KONTRA MIKLÓS (szerk.), Társadalmi és területi változatok a magyar nyelvben. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, Budapest. 35–45.
- GEREBEN FERENC (1998), A horvátországi magyarok identitástudata. *Kisebbség* 7: 407–418.
- GEREBEN FERENC (2000), A horvátországi magyarok nyelvhasználati szokásai. In: BORBÉLY ANNA (szerk.), *Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében*. Az MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya, Budapest. 71–78.
- LANSTYÁK ISTVÁN (1996), Gondolatok a nyelvek többközpontúságáról (különös tekintettel a magyar nyelv Kárpát-medencei sorsára). *Új Forrás* 1996/6. [Letöltve: 2016. december 10. <http://www.jamk.hu/ujforras/960603.htm>]
- SKUTNABB-KANGAS, TOVE (1984), *Bilingualism or Not: The Education of Minorities*. Multilingual Matters, Clevedon.
- SKUTNABB-KANGAS, TOVE (1997), *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Teleki László Alapítvány, Budapest.
- SZILÁGYI N. SÁNDOR (2002), Észrevételek a romániai magyar népességfogyásáról, különös tekintettel az asszimilációra. *Magyar Kisebbség* 4: 64–96.

MÁRKU ANITA

Э. Е. Лебедев: Акционсартовые значения сложновербальных аналитических форм в чувашском языке

Чувашский государственный институт гуманитарных наук, Чебоксары.
163 о.

Az alább ismertetendő könyv feltehetően a turkológusok érdeklődésén túl a finnugristák figyelmére is számíthat. A Volga-Káma vidéki nyelvi area finnugor nyelveinek kutatói ugyanis régen felfigyeltek azokra a több igei komponensből

(legtöbbször gerundium + segédige kapcsolatából) álló analitikus szerkezetekre a cseremiszen és a votjában (WIEDEMANN 1847, SEREBRENNIKOV 1960, ČHAIDZE 1960, 1968, KELMAKOV 1975, DRIUSSI 1992–1993, BEREZKI 2002, LEBEDEV 2008), melyek jelentése több az egyes összetevők összegezett szemantikai jelentésénél. Valamennyi ilyen szerkezetet WIEDEMANN óta tradicionálisan volgai török mintára létrejött konstrukciónak tartották anélkül, hogy tüzetesebb, rendszerszintű vizsgálat alá vették volna a törökségi nyelvek hasonló struktúráit, és hogy funkcionális-szemantikai szempontból megvizsgálták volna alá az egyes struktúrákat és azok szemantikai funkcióit a két nyelvcsoporthoz. Az alapos rendszerszintű egybevetés elmaradásának persze nagyon alapos oka volt: a csuvas összetett igék leírásában egyedül rendelkezésre álló mű, AŠMARIN csuvas leíró nyelvtana csak felsorolja azokat az igéket, melyeknek a *-sA* gerundiumú alak mellett lehetnek segédigei használatuk (AŠMARIN 1898: 302–308), de a jelentésük változását a lexikális, nem pedig a funkcionális szemantika szintjén mutatja be. A tatár igerendszer analitikus igei kompozícióit leíró funkcionális-szemantikai munkára pedig 1984-ig kellett várni (SCHÖNIG 1984), de sajnálatosan ez a munka, és a közelmúltban megjelent másik (GREED 2006) sem vált közkinccsé a problémát areális megközelítésben kutató nyelvészek között. Nemhiába vetette fel a közelmúltban HONTI (2013) a kérdést, mi is a helyzet a finnugor nyelvcsalád több nyelvében is előforduló analitikus igei kompozitumok származásának tárgyában, hiszen a finnugor nyelvek többségében legalább négyféle összetételű és többféle funkciójú analitikus igei szerkezetek mutathatóak ki, melyek a török hatás kizárólagos magyarozatának esélyét gyengítik. A kérdés eldöntését, nevezetesen milyen mértékben szolgálhatott a volgai bulgár (vagy később a tatár) összetett analitikus igei struktúra prototípusként a volgai finnugor nyelvek számára, SCHÖNIG monográfiája és GREED cikke mellett megkönnyíthetik az alább ismertetendő könyv megállapításai.

LEBEDEV könyve fő célkitűzésének megfelelően az aspektuális szemantikának a csuvas nyelv egy speciális szerkezetű típusában megmutatkozó megnyilvánulási formáit tárja fel. Ez a speciális szerkezet a *-sA* gerundiumnak olyan deszemantizálódott segédigékkel (aspektualizátorokkal) alkotott összetétele, mely írásmódja ugyan analitikus, de a szerkezet sem a jelentés, sem az intonáció tekintetében nem tagolható elemeire, tehát nem szabad szó szerkezet.

A monográfia a Bevezetést követően két nagy fejezetből áll: az első fejezetben az aktualitás kérdésének elméleti vonatkozásait tárgyalja (6–52), míg a másodikban az összetett igékkel alkotott analitikus szerkezetek cselekvésmódbeli (Aktionsart) jelentéseit mutatja ki (53–135). A könyvet az Összegezés (139–140), az Irodalomjegyzék (141–160) és az Utószó (161–162) zárja.

Az elméleti fejezetben fontos helyet foglal el a terminológia értelmezése. Minthogy a könyv központi mondanivalója a jelentés és funkció ill. a jelentés és értelem fogalompárok elemeinek szétválasztásán alapul, a szerző részletesen bemutatja, hogyan értelmezik az orosz leíró nyelvészek ezeket a fogalmakat, ter-

mészetszerűleg az orosz leíró nyelvtan jelenségeire vonatkoztatva. Végül arra a következtetésre jut, hogy a grammatikai szemantika jelenségeinek és a grammatikai kategóriáknak a hagyományos orosz meghatározása elsősorban az indoeurópai nyelvek nyelvi tényein alapul, és semmiképp nem fogadható el univerzálisnak (11). Különösen érvényes a fogalmi-terminológiai apparátus különbözősége a török nyelvek aspektuális jelenségeinek leírásában és az aspektusjelenségek formális mutatóinak meghatározásában. Az egyértelműség kedvéért LEBEDEV elkerüli az orosz „вид” és „способ действия” terminusok használatát, ami a szláv típusú aspektusjelenségeket jeleníti meg oroszul, ehelyett az általa tárgyalt csuvas összetett analitikus igei konstrukciók jelenségeinek leírására a nemzetközi gyakorlatban elfogadott Aktionsart terminust választja, mely nyelvtípustól függetlenül 'a cselekvés lefolyásának módja' jelentést hordozza.

Az elméleti fejezet másik fő eredménye, hogy a szerző az általa választott csuvas szerkezetet a török nyelvcsalád többi tagjának, de főleg a törökországi török nyelvnek a hasonló struktúráival veti egybe. A törökségi anyag áttekintése után arra a fontos megállapításra jut, hogy nem minden ige képes aspektualizátori funkcióra szert tenni. Az aspektualizátori funkció kialakulását az a szemantikai tényező határozza meg, hogy az adott ige szemantikai struktúrája mennyire hordozza a tágabb absztrakció lehetőségét (30). A török nyelvekben a legtöbb aspektualizátor mozgást jelentő igékből keletkezett. Ugyanakkor az aspektualizátorok is lehetnek többjelentésűek, amint azt több török nyelv (köztük a csuvas és a tatár is) tanúsítja. E jelenség oka LEBEDEV és az általa hivatkozott török aspektológusok általános véleménye szerint az, hogy a fő, (gerundiumi formában álló) nominális ige szemantikája befolyásolhatja az aspektualizátor konkrét jelentését.

Ez a megállapítás ugyanakkor elvezeti a szerzőt ahhoz a kérdéskörhöz, hogy az aspektualitás hogyan függhet össze az egyéb igei kategóriákkal, elsősorban az idővel. Attekinti a probléma megoldására adott, indoeurópai nyelvek alapján megfogalmazott véleményeket, majd a törökségi nyelvek kapcsán megállapítja, hogy a két kategória egymásra épül, amit az bizonyít, hogy török nyelvek sorában az aspektualitás szempontjából eltérő igealakokból képezik a különböző grammatikai idők alakjait. Idézi ugyanakkor azon szerzők véleményét is, akik abból indulnak ki, hogy a szójelentés a megnyilatkozás kontextusában realizálódik, így tehát az aspektusjelentéssel kapcsolatban is helye van az ún. aspektuális kontextus feltevésének, amit azonban a török nyelvek kapcsán eddig nem vizsgáltak. Ehhez ugyanis pontosan meg kellene határozni az aspektus mint kategória állandó formai jegyeit, ami azért nem lehetséges, mert a török nyelvekben az aspektuális jelentést hordozó szerkezetek körében nem lehetséges az alakképzés és szóképzés között pontos határt vonni.

LEBEDEV külön alfejezetet szán könyvében az aspektualitás csuvas kutatástörténetének (42–52). E fejezetben rámutat, hogy az AŠMARIN munkája óta 1975-től (l. ANISIMOV 1975, ČERNOV 1977 és mások) megjelent leíró nyelvészeti

munkák általában a „gerundium + segédige” típusú szerkezetekben a segédigei funkciót próbálják meghatározni. Ezek szerint a segédige funkciója igeszemléleti árnyalatok visszaadása, melyek a főige szemantikájának függvényei (48). (Ez a definíció azonban pontatlan, hiszen a későbbi kutatások bebizonyították, hogy a gerundium mellett álló segédige modális jelentéstartalmat is kifejezhet, l. SERGEEVA 1986a, 1986b). A hivatkozott munkákban nemcsak a *-sA* gerundium, hanem más gerundiumi alakokkal alkotott analitikus struktúrák egyidejű vizsgálata történt, ami miatt a segédigei jelentések pontos meghatározásában LEBEDEV szerint keveredtek az igeszemlélet és az Aktionsart fogalmi jegyei.

A könyv második fejezetének címe megegyezik a könyv címével, ebben a részben ugyanis a szerző valóban az összetett analitikus szerkezetek által hordozott Aktionsart jelentések kimutatásával és irodalmi példákon való szemléltetésével foglalkozik (53–138). Az Aktionsart jelentések a csuvasban LEBEDEV szerint alapvetően három nagy csoportba sorolhatók. Az elsőbe a fázisjelentések, a másodikba a cselekvés lefolyásának mennyiségi jellemzését leíró jelentések tartoznak, míg a harmadik csoportba az egotív és adresszív jelentések különíthetők el.

A fázisjelentések megjelenítésére a csuvasban tizenhat aspektualizátorként működő segédige szolgál: *irt-* ’lezajlik’, *irtter-* ’elvégez’, *kay-* ’elmegy’, *kālar-* ’elővesz’, *kēr-* ’bemegy’, *kil-* ’jön’, *lar-* ’ül’, *lart-* ’ültet’, *pārah-* ’dob, vet’, *pēt-* ’befejez’, *pēter-* ’befejeződik’, *pīr-* ’elér’, *šavār-* ’forgat’, *šit-* ’odaér, elvezet’, *tār-* ’áll’, *tul-* ’megtelik’, *tux-* ’kijön’, *ük-* ’esik’, *xāvar-* ’hagy’, *xur-* ’tesz’, *yul-* ’marad’ *yar-* ’enged, küld’.

A felsorolt igék a *-sA* szerkezetekben szinte kivétel nélkül deszemantizálódnak.

A *-sA kay-* és a *-sA yar-* szerkezet a cselekvés kezdetét vagy az állapotváltozás kiindulópontját jelöli, a csuvasban mindkettő nagyon produktív, vö. *vāransa kay-* ’felébred’, szó szerint: ’felkelve elmegy’, *kāmāl assa kayrē* ’kedve támadt’, szó szerint: ’a kedve elhatalmasodva elment’, *kulsa yar-* ’felnevet’, szó szerint: ’nevetve elküld’. Ugyanez a két aspektualizátor érdekes módon a cselekvés végét is jelölheti, vö. *mansa kay-* ’elfelejt’, szó szerint: ’felejtve elmegy’, *xāvalasa yar-* ’kiüz’, szó szerint: ’otthagya enged’. E két segédige használatában a kezdet és a végpont szemantikai különbsége az analitikus igei szerkezet valenciakeretének különbözőségében is megnyilvánul.

Az összes többi fázisjelentésű aspektualizátor a cselekvés végét jelzi. A használatukban a különbséget egyrészt az eltérő produktivitás jelenti, másrészt az a tényező, hogy a deszemantizálódás mértékére mennyire van hatással a nominális ige szemantikája. LEBEDEV arra a következtetésre jut, hogy a *kay-*, *xur-*, *kālar-*, *ük-*, *šit-*, *pīr-*, *kil-*, *lar-*, *lart-*, *kēr-* igék cselekvési fázist jelölő segédigei funkcióban mindig deszemantizálódnak, míg a *yar-*, *tār-*, *yul-*, *irt-*, *irtter-*, *tul-* és *šavār-* csak részlegesen. Egyetlen olyan segédige van, mely a cselekvés végső

fázisát jelentő aspektualizátori szerepkörben soha nem deszemantizálódik a *pět-* 'befejez' és visszaható párja a *pěter-* 'befejeződik' (88–89). A nagyszámú, csuvas szépirodalmi művekből vett példák szemantikai elemzése azt a következtetést is megengedte a szerző számára, hogy a fázisigéknek a cselekvés kezdetét vagy végét jelölő primér Aktionsart jelentése mellett gyakran szekundér Aktionsart jelentése is van, úgymint az intenzitás, az eredményesség vagy a teljesség.

Az Aktionsart jelentések másik nagy csoportját a cselekvés lefolyásának mennyiségi jellemzését leíró segédigék alkotják *-sA* gerundium környezetében. Ebben a csoportban négyféle altípus különíthető el:

1) a cselekvés hosszadalmas lefolyásának megjelenítése a *kay-* 'elmegy', *pür-* 'elér', *šüre-* 'jár-', *tār-* 'áll', *virt-* 'fekszik, hever', *yul-* 'marad', *lar-* 'ül', *purān-* 'él', *irt-* 'lezaajlik'; *irtter-* 'elvégez', aspektualizátorok segítségével,

2) a cselekvés gyors lefolyásának megjelenítése az *il-* 'fog, vesz', *pāx-* 'néz', *kur-* 'lát' aspektualizátorok segítségével,

3) a cselekvés intenzív lefolyásának megjelenítése a *tāk-* 'önt', *tüt-* 'fog, elkap', *tat-* 'szakít' aspektualizátorok segítségével,

4) a cselekvés irányának jelölése mozgást jelentő nominális igék mellett az *an-* 'leereszkedik', *irt-* 'mellőz', *kay-* 'elmegy', *kaš-* 'átmegy', *kālar-* 'elővesz', *kēr-* 'bemegy', *kērt-* 'bevisz', *kil-* 'megjön', *pür-* 'mozog', *salat-* 'szétdobál', *šit-* 'elér', *tavrān-* 'visszatér', *tux-* 'kijön', *ulāx-* 'felemelkedik', *ük-* 'esik', *üker-* 'lelök', *xāpar-* 'felemelkedik', *xāpart-* 'feleml' aspektualizátorok segítségével.

A felsorolt alcsoportokba tartozó segédigékkel alkotott szerkezetek közül többről megállapítja LEBEDEV, hogy az Aktionsart jelentés további jelentésfejlődés alapjává válhat, vö. *ilse kay-* 'elszállít' (szó szerint: 'fogva elmegy'), ahol a *kay-* irányjelző Aktionsart jelentést hordoz, de ugyanez a kifejezés jelentheti a 'magával visz' tartalmat is, ami új igei jelentés. Ily módon a *-sA* „gerundium + aspektualizátor” szerkezetet a szóképzés egy eszközeként is számon kell tartani.

Végül az Aktionsart jelentések harmadik csoportjába a szerző által egotív és adresszív terminussal megnevezett segédigei jelentéstartalom került. E cselekvések fő jellemzője, hogy a logikai alany a cselekvést valamely más személy érdekében végzi. A nominális ige az ilyen szerkezetekben kötelezően tárgyas. Ebben a csoportban mindössze három segédige fordul elő: *il-* 'vesz', *par-* 'ad' és *kātart-* 'mutat', melyek teljességgel soha nem deszemantizálódnak. A leggyakoribb összetett struktúrák ebben a csoportban: *pallasa il-* 'felismer' (szó szerint: 'ismerve vesz'), *vulasa par-* 'elolvas' (szó szerint 'olvasva ad'), *širsā par-* 'leír' (szó szerint: 'írva ad'), *vilyasa kātart-* 'eljátszani' (szó szerint: 'játszva megmutat'), *kalasa kātart-* 'elmagyaráz' (szó szerint: 'beszélve megmutat'). Amint a szerző megjegyzi, ez a típus rendkívül produktív.

Összegezve LEBEDEV könyvéről elmondható, hogy nagyon alapos áttekintést nyújt a *-sA* „gerundium + aspektualizátor” összetételű analitikus struktúrák típusairól, a különböző segédigék által megjelenített Aktionsart jelentések árnyalata-

iról, az egyes csoportokban előforduló leggyakoribb nominális igék fajtajáról, amivel nemcsak a csuvas leíró nyelvtan és grammatikai szemantika terén hoz újat, hanem művével hozzájárul a nemzetközi Aktionsart kutatás eredményeihez egy markáns és sajátos kifejezésforma részletezése által.

Irodalom

- ANISIMOV, G. A. [АНИСИМОВ, Г. А.] (1975), Некоторые аспектуальные функции глагольных словосочетаний в чувашском языке. Проблемы словосочетаний в тюркских языках. Научно-исследовательский институт языка, литературы, истории и экономики при Совете Министров ЧАССР, Чебоксары. 21–23.
- AŠMARIN, N. I. [Ашмарин, Н. И.] (1898), Материалы для исследования чувашского языка. Типо-литография Казанского университета, Казань.
- BERECZKI GÁBOR (2002), A cseremis nyelv történeti alakzata. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- ČERNOV, M. F. [ЧЕРНОВ, М. Ф.] (1977), К вопросу о классификации сочетаний слов с глаголом *тух-* 'выйти' в чувашском языке. In: Вопросы истории и грамматики чувашского языка. Вып. 74. Научно-исследовательский институт при Совете Министров ЧАССР, Чебоксары. 16–40.
- ČNAIDZE, M. P. [ЧХАИДЗЕ, М. П.] (1960), Спаренные глаголы в марийском языке. Маркнигоиздат, Йошкар-Ола.
- ČNAIDZE, M. P. [ЧХАИДЗЕ, М. П.] (1968), Спаренные глаголы в некоторых уральских и других восточных языках. Советское финно-угроведение 4: 285–297.
- DRIUSSI, PAOLO (1992–1993), Paired verbs – serial verbs in Cheremis. *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 16–17: 59–105.
- GREED, TEJA (2006), On Tatar converb clauses and their argument structure. *Turkic Languages* 10: 220–245.
- HONTI, LÁSZLÓ (2013), К вопросу о происхождении спаренных глаголов в финно-угорских языках Волжско-Камского региона. *Ural-Altai Studies / Урало-алтайские исследования* 9/2: 109–113.
- КЕЛМАКОВ, VALENTIN [КЕЛЬМАКОВ, ВАЛЕНТИН] (1975), Спаренные глаголы в удмуртском языке (на материале кукморского диалекта). In: VANRUŠEV, V. M. (szerk.) [ВАХРУШЕВ, В. М. (ред.)], Вопросы удмуртского языка. Вып. 3. Удм. НИИ истории, экономики, литературы и языка при Совете Министров Удм. АССР, Ижевск. 90–105.
- LEBEDEV, Ė. E. [ЛЕБЕДЕВ, Э. Е.] (2008), Сложновербальные аналитические формы с акционсартовыми значениями в чувашском и марийском языках. In: *Fennougrica* 1. Проблемы языков, литератур и фольклора народов Урало-Поволжья. Труды Института финно-угроведения. Вып. V. МУП «Сельские вести», Йошкар-Ола. 102–107.
- SCHÖNIG, CLAUS (1984), *Hilfsverben im Tatarischen. Untersuchungen zur Funktionsweise einiger Hilfsverbverbindungen.* Franz Steiner Verlag, Wiesbaden.
- SREBRENNIKOV, B. A. [СЕРЕБРЕННИКОВ, Б. А.] (1960), Категория времени и вида в финно-угорских языках пермской и волжской рупп. Издательство АН СССР, Москва.

- SERGEEVA, L. P. [СЕРГЕЕВА, Л. П.] (1986a), Глагольные конструкции типа »причастие + вспомогательный глагол *нул-* в сослагательном наклонении« в современном чувашском языке. In: PAVLOV, I. P. – GORŠKOV, A. E. (szerk.) [ПАВЛОВ, И. П. – ГОРШКОВ, А. Е. (ред.)], Исследования по лексике и грамматике современного чувашского языка. Научно-исследовательский институт языка, литературы, истории и экономики при Совете Министров ЧАССР, Чебоксары. 15–24.
- SERGEEVA L. P. [СЕРГЕЕВА, Л. П.] (1986b), Некоторые особенности вспомогательного глагола *нул-* в аналитических конструкциях в чувашском языке. In: PAVLOV, I. P. – GORŠKOV, A. E. (szerk.) [ПАВЛОВ, И. П. – ГОРШКОВ, А. Е. (ред.)], Вопросы чувашской фонетики и морфологии. Научно-исследовательский институт языка, литературы, истории и экономики при Совете Министров ЧАССР, Чебоксары. 43–54.
- WIEDEMANN, F. J. (1847), Grammatik der tscheremissischen Sprache nach dem in der Evangelienübersetzung von 1821 gebrauchten Dialekte. Verlag von Franz Kluge, Reval.

AGYAGÁSI KLÁRA

Folyóiratunkban gyakran használt rövidítések

- AASF** = Annales Academiae Scientiarum Fennicae. Helsinki.
ACUT = Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis. Tartu.
AkÉrt = Akadémiai Értesítő. Budapest.
ALH = Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae / Acta Linguistica Hungarica. Budapest.
ÁNyT = Általános Nyelvészeti Tanulmányok. Budapest.
AOH = Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest.
CIFU = Congressus Internationalis Fenno-Ugristarum. Budapest. 1963.
CIFU II. = Congressus Secundus Internationalis Fenno-Ugristarum. I–II. Helsinki. 1968.
CIFU III. = Congressus Tertius Internationalis Fenno-Ugristarum. I. Tallinn. 1973.
CIFU IV. = Congressus Quartus Internationalis Fenno-Ugristarum. I–III. Budapest. 1978–1981.
CIFU V. = Congressus Quintus Internationalis Fenno-Ugristarum. I–VIII. Turku. 1980–1981.
CIFU VI. = Материалы VI международного конгресса финно-угроведов. I–II. Наука, Москва.
CIFU VII. = Congressus Septimus Internationalis Fenno-Ugristarum. 1–7. Debrecen. 1990.
CIFU VIII. = Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum. I–VIII. Jyväskylä. 1995.
CIFU IX. = Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum. I–VIII. Tartu. 2000–2001.
CIFU X. = Congressus Decimus Internationalis Fenno-Ugristarum. I–V. Yoshkar-Ola. 2005–2008.
CIFU XI. = Congressus XI Internationalis Fenno-Ugristarum. I–IX. Piliscsaba. 2010–2011.
CIFU XII. = Congressus Duodecimus Internationalis Fenno-Ugristarum. Oulu. 2015.
DEWOS = STEINITZ, WOLFGANG (Hrsg.), Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache. Berlin. 1966–1993.
EES = METSMÄGI, IRIS (peatoim.), Eesti etümologia sõnaraamat. Tallinn. 2012.
EEW = MÄGISTE, JULIUS, Estnisches Etymologisches Wörterbuch. I–XII. Helsinki. 1982–1983.
ÉFOu = Études Finno-Ougriennes. Paris.
EK = Eesti Keel. Tartu.
EPhK = Egyetemes Philologiai Közlöny. Budapest.
EWUng = BENKŐ, LORÁND (Hrsg.), Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. I–III. Budapest. 1993–1997.
FU = Fenno-Ugristica. Tartu.
FUD = Folia Uralica Debreceniensia. Debrecen.
FUF = Finnisch-Ugrische Forschungen. Helsinki.
FUM = Finnisch-Ugrische Mitteilungen. Hamburg.
FUV = COLLINDER, BJÖRN, Fenno-Ugric Vocabulary. An Etymological Dictionary of the Uralic Languages. Stockholm 1955. / Second Revised Edition. Hamburg. 1977.
JSFOu = Journal de la Société Finno-Ougrienne. Helsinki.

KÉSK = ЛЫТКИН, В. И. – ГУЛЯЕВ, Е. И., Краткий этимологический словарь коми языка. Москва. 1970. / Переиздание с дополнением. Сыктывкар. 1999.

KSz = Keleti Szemle / Revue Oriental. Budapest.

LSFU = Lexica Societatis Fenno-Ugricae. Helsinki.

LU = Linguistica Uralica. Tallinn.

MNy = Magyar Nyelv. Budapest.

MNyj = Magyar Nyelvjárások. Debrecen.

MNyTK = A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai. Budapest.

MSFOu = Mémoires de la Société Finno-Ougrienne. Helsinki.

MSzFE = LAKÓ GYÖRGY (szerk.), A magyar szókészlet finnugor elemei. I–IV. Budapest. 1967–1981.

NéNyt = Néprajz és Nyelvtudomány. Szeged.

NyIOK = Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei. Budapest.

NyK = Nyelvtudományi Közlemények. Budapest.

Nyr = Magyar Nyelvőr. Budapest.

NytudÉrt = Nyelvtudományi Értekezések. Budapest.

SF = Studia Fennica. Helsinki.

SFU / СФУ = Советское финно-угроведение. Tallinn.

SKES = TOIVONEN, Y. H. ET AL., Suomen kielen etymologinen sanakirja. I–VII. Helsinki.

SSA = ITKONEN, ERKKI – KULONEN, ULLA-MAIJA (päätoim.), Suomen sanojen alkuperä. I–III. Helsinki.

SUA = Studia Uralo-Altaica. Szeged.

TESz = BENKŐ LORÁND (szerk.), A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. I–IV. Budapest. 1967–1984.

TL = Tietolipas. Helsinki.

UAJb = Ural-Altäische Jahrbücher. Wiesbaden.

UAJb NF = Ural-Altäische Jahrbücher. Neue Folge. Wiesbaden.

UAS = Uralic and Altaic Series. Bloomington – The Hague.

UEW = RÉDEI, KÁROLY [Hrsg.], Uralisches Etymologisches Wörterbuch. I–III. Budapest – Wiesbaden. 1988–1991.

UJb = Ungarische Jahrbücher. Berlin – Leipzig.

UUÅ = Uppsala Universitets Årsskrift. Uppsala.

Vir = Virittäjä. Helsinki.

VJa / ВЯ = Вопросы языкознания. Москва.

VSUA = Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica. Wiesbaden.

A 112. kötet szerzői

Agyagási Klára	Debreceni Egyetem, Debrecen
Csepregi Márta	Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest
Csúcs Sándor	Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba
Egedi Barbara	MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest
Endrédy István	MTA – Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Magyar Nyelvtechnológiai Kutatócsoport, Piliscsaba
Fancsaly Éva	Pécsi Tudományegyetem, Pécs
Georgieva, Ekaterina	MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest
Greza István Bence	Szegedi Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola, Szeged
Honti László	MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest
Iványi Márton	Corvinus Egyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola, Budapest
Juhász Dezső	Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest
Lengyel Zsolt	Pannon Egyetem, Veszprém
Márku Anita	II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász
Mus Nikolett	MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest
Nagy Zoltán	Pécsi Tudományegyetem, Pécs
Онина, С. В.	Югорский государственный университет, Ханты-Мансийск
Palágyi László	Eötvös Loránd Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola, Budapest
Pintér Lilla	MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest
Prószéky Gábor	MTA – Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Magyar Nyelvtechnológiai Kutatócsoport, Piliscsaba
Sipos Mária	MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest
Tolcsvai Nagy Gábor	Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest
H. Varga Márta	Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest
Zaicz Gábor	Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba

A szerzők elérhetőségéről a szerkesztőségben és az nyk@nytud.hu címen lehet érdeklődni.

Általános tájékoztató

A Nyelvtudományi Közlemények az uralisztikai, az altajisztikai, az indogermanisztikai stúdiumok, az általános nyelvészet (nyelvelmélet, nyelvfilozófia, pszicho- és szociolingvisztika, nyelvtipológia, arealógia) és a fonetika–fonológia területéről közöl tanulmányokat és ismertetéseket főleg magyar nyelven, de indokolt esetben idegen (angol, finn, francia, német és orosz) nyelven is. A közlést tanulmányok esetében legalább kétszeres, recenziók esetében legalább egyszeres anonim lektorálás előzi meg.

A kéziratok megformálásának módja

A tanulmányhoz mellékelni kell (lehetőleg) angol nyelvű összefoglalót (amely tartalmazza az írás címének fordítását is). Az összefoglaló a szóközökkel együtt legfeljebb 1000 karakter lehet. Szükséges továbbá 5–7 kulcsszó is (lehetőleg angolul).

Kapcsolattartás végett közölgék a szerzők a telefonszámukat, e-mail- és postai címüket (ezeket bizalmasan kezeli a szerkesztőség), továbbá munkahelyük nevét is (ez utóbbi megjelenhet a kötetben, ha a szerző hozzájárul).

A kéziratokat az alább előírtakon kívül semminemű formázást nem tartalmazó, szerkesztetlen fájlként kell az `nyk@nytud.hu` címre küldeni (esetleg optikai lemezen vagy egyéb módon is leadható) Word-dokumentumként (.doc), valamint pdf-dokumentumként. A szerző ne használjon automatikus számozást vagy keresztthivatkozást. Ha a szerző az általánosan használt betűkészlettől (fonttól) eltérő betűkészletet is használ, azt is mellékelni kell (alternatíve .ttf, .otf, .pfb, .pfm formátumban). Ha a cikk tartalmaz grafikont, diagramot, képet vagy egyéb illusztrációt, mindenképpen mellékelje a szerző ezeket, méghozzá a diagramokat, vonalas ábrákat szerkeszthető forrásukkal, adattáblájukkal együtt, a képeket, a fotókat elektronikusan vagy a szkennelhető eredetét papíron (fénymásolt példányt, ha lehet, célszerű kerülni); színes ábrát stb. nem áll módunkban megjeleníteni. Ezeknek és az esetleges táblázatoknak a szélessége ne haladja meg a kiadvány nyomtatási tükrének szélességét, azaz a 12,6 cm-t! Minden táblázatnak és ábrának legyen sorszáma, ez szerepeljen a táblázat felett található táblázaticím elején, a folyószövegben pedig jelenjék meg hivatkozásként.

A decimális tagolású írásokban a decimalitást jelző számok félkövérrel írandók, pl. **0.**, **1.**, **2.**. A főegységeket, vagyis amikor a decimális egység számjegyét lezáró pontot nem követi újabb (alpontot jelölő) számjegy, behúzás nélkül indul a bekezdés, egyébként pedig (három betűnyi) behúzással.

Az egyes bekezdések címe, ha van, ugyancsak félkövérrel írandó. Ha a szerző nem tagolja az írását decimálisan, hanem csak címekekkel és alcímekekkel, akkor a bekezdések megformálása a decimális tagolású cikkekét ismertető passzusban foglaltak szerint (azaz behúzással vagy anélkül) történik.

A szerzők és a szerkesztők neve mindig KISKAPITÁLISSal írandó.

Az adatokat közlésére mindig *dőlt betű* használandó. A dőlt betűs szavakhoz tapadó központosítási jelek ne dőljenek, de a példamondatokon belüli központosítási jelekre ez a megszorítás természetesen nem vonatkozik!

Kiemelésre a `r i t k í t á` st, olykor (esetleg) a **félkövért** használjuk.

Az évszázadok arab, az évezredek római számmal szerepelnek, de az idézetekben mindig meg kell őrizni az eredeti írásmódot.

A tanulmányokban a tanulmányok nyelve szerinti helyesírási szabályzatban foglalt rövidítések alkalmazandók.

A szövegbeli hivatkozás a szerzők vezetéknevét tartalmazza vagy évszámmal, vagy évszámmal és oldalszámmal, például: „HAJDÚ (1966) szerint”, „HAJDÚ (1966: 35) szerint”, „(HAJDÚ 1966)”, „(HAJDÚ 1966: 35)”.

Ha a tanulmány törzsszövegében többszerzős vagy többszerkesztős művekre történik hivatkozás, kétszerzős vagy kétszerkesztős írás esetében mindkettő családnévét kiírjuk elülső és hátsó szóközzel ellátott „–” nagykötőjellel elválasztva, ha kettőnél több családnévről van szó, akkor „SZERZŐ ET AL.”, „SZERZŐ ET AL. évszám”, „SZERZŐ ET AL. évszám: oldalszám”, „SZERKESZTŐ ET AL.”, „SZERKESZTŐ ET AL. évszám”, „SZERKESZTŐ ET AL. évszám: oldalszám” az alkalmazandó eljárás.

A cirill betűs kiadványok szerzőinek és szerkesztőinek neve latin betűs átírásban közlendő (ezt l. alább). A magyar nyelvű tanulmány szövegében a cirill betűs földrajzi nevek azonban a magyar helyesírás szabályai szerint írandók át.

Ha egy idézetben nem a teljes eredeti szöveget közli a szerző, „...” jelzéssel utal a kihagyott részre. A „...” az előzményhez tapad szorosan, az utána következő szótól azonban szóköz választja el.

Az idézőjel megformáltsága: „...”, a belső idézőjellel pedig: »...«, a jelentéseket félidézőjelben közöljük: ’...’.

Ha a kerek zárójelen belül is van zárójeles közlés, akkor az rendszerint szögletes, tehát: (... [...]).

Idegen nyelvű idézet közlésekor, ha az nem angolul, franciául, németül vagy oroszul van, a szerző mellékeljen a tanulmánya nyelvének megfelelő fordítást, amely a törzsszövegben kap helyet, lábjegyzetben az eredeti idegen nyelvű idézet is közölhető, sőt: annak közlése ajánlatos.

A tanulmány végén az **Irodalom** tartalmazza a tanulmányban említett szakirodalmi tételeket.

A szerzők és a szerkesztők felsorolásakor a dolgozat nyelve szerinti betűrend, egyazon szerző művei között pedig az időrend követendő.

Ha egy-egy közlemény irodalomjegyzékében latin és cirill betűs irodalmi tételek is szerepelnek, összevontan közöljük őket. A latin betűs nyelven készült írásban a cirill betűs szerzők és a szerkesztők nevét latin, ill. cirill betűs formában is meg kell adni, az eredeti név közlése szögletes zárójelbe kerül (l. alább).

A szerzők és a szerkesztők neve CSALÁDNÉV KERESZTNÉV sorrendben írandó.

Idegen nyelvű írások esetében a magyar szerzők és szerkesztők családnéve és keresztnéve közé is vessző kerül.

Ha a szerzők és/vagy a szerkesztők nevének előtagja van (pl. von, van, de, di), az irodalomjegyzékben a családnév szerinti ábécérendbe sorolandó be a szakirodalmi tétel, de az előtag ilyenkor is a családnév előtt áll; az újlatin nyelvű neveket a forrásoknak megfelelő formában írjuk, a német esetében mindig kis kezdőbetűs az előtag, a holland (flamand) esetében az előtag mindig nagy kezdőbetűvel íródik az irodalomjegyzékben (a holland helyesírási szabályoknak megfelelően!), a tanulmány szövegében csak akkor írjuk kisbetűvel a holland előtagot, ha az előtagos családnév előtt közölve van a keresztnév is.

A szerzők neve után a megjelenés éve kerek zárójelben szerepel. A szakirodalmi tételek címét vessző előzi meg, és pont zárja le.

Ha egy szerzőtől több, azonos évben megjelent mű szerepel, akkor a latin ábécének az évszámokhoz szorosan tapadó kisbetűivel kell megkülönböztetni őket.

Közvetlenül a szerkesztő(k) neve után zárójelben az eredeti nyelven rövidítve kell utalni arra, hogy szerkesztő(k)ről van szó (ezt követi a zárójeles megjelenési évszám).

A kiadó nevét és a kiadás helyét vessző különíti el egymástól. Az évszámok és az oldalszámok közé nagyköjtőjel teendő, pl. 1999–2000: 145–147.

Ha egy könyv kiadásában egynél több és különböző székhelyű kiadó működött közre, az irodalomjegyzékben elülső és hátsó szóközzel ellátott „–” nagyköjtőjellel választandó el egymástól a kiadók és székhelyük neve; a kiadó(k) és a kiadási hely(ek) közé vessző kerül.

A cirill betűs írást alkalmazó nyelveken írt művek az eredeti írásmód szerint tüntetendők fel az irodalomjegyzékben; a szerző nevét latin betűs átírásban, utána szögletes zárójelben az eredeti írásmód szerint is közölni kell. A cirill betűs írású személynevek rögzítésére átbetűzés, azaz transliteráció használandó, tehát az egyes cirill betűknek felletünk meg latin betűket az aktuális kiejtéstől függetlenül. A transliterált forma után szögletes zárójelben megadandó az eredeti cirill betűs forma is. Az írásmű címeírása és egyéb adatai csak cirill betűsek. A cirill és a latin betűk megfeleltetési rendszere: а = a, б = b, в = v, г = g, д = d, е = e, ё = jo, ж = ž, з = z, и = i, й = j, к = k, л = l, м = m, н = n, о = o, п = p, р = r, с = s, т = t, у = u, ф = f, х = h, ц = c, ч = č, ш = š, щ = šč, ъ = ’, ы = y, ь = ’, э = é, ю = ju, я = ja.

A szerkesztőbizottság törekszik az irodalomjegyzékben a többszerzős és többszerkesztős művek címeírásában fel kell tüntetni az összes szerzőt és szerkesztőt, az egyes neveket elülső és hátsó szóközzel ellátott „–” jellel kell elválasztani egymástól.

A folyóiratok és a sorozatok kötetszáma arab számmal írandó. Ez a megszorítás kongresszusi kötetek címének közlésére ne vonatkozik.

Ha egy szakirodalmi tétel gyűjteményes kötetben jelent meg, a tanulmány címét követően az „In:” után kell közölni a forrás adatait.

Példák a szakirodalmi tételek közlésmódjára:

HAJDÚ PÉTER (1966), Bevezetés az uráli nyelvtudományba. Tankönyvkiadó, Budapest.

HAJDÚ PÉTER (1992), Rekonstrukció és az alapnyelv jellege. In: DERÉKY, PÁL – RIESE, TIMOTHY – SZ. BAKRÓ-NAGY, MARIANNE – HAJDÚ, PÉTER (Hrsg./szerk.), Festschrift für Károly Rédei zum 60. Geburtstag – Emlékkönyv Rédei Károly 60. születésnapjára. Institut für Finno-Ugristik der Universität Wien — MTA Nyelvtudományi Intézet, Wien – Budapest. 165–177.

KORHONEN, MIKKO (1981a), Johdatus lapin kielen historiaan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 370. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

KORHONEN, MIKKO (1981b), Suomi ja unkarin sukulaiskielinen: yhtäläisyksiä ja eroja. In: MÁRK, TAMÁS – SUIHKONEN, PIRKKO (toim.), Folia Hungarica 1. Castrenianumin toimitteita 21. Helsinki. 47–57.

MIKOLA TIBOR (1965), A -t tárgyrag eredetéhez. Nyelvtudományi Értekezések 46: 57–62.

RÉDEI KÁROLY (1992–1993), Az uráli/finnugor névszóragozás történetéből. A koaffixumok szerepe a névszóragozás kialakulásában. Nyelvtudományi Közlemények 93: 79–94.

SEREBRENNIKOV, В. А. [СЕРЕБРЕННИКОВ, Б. А.] (1974), Вероятностные обоснования в компаративистике. Наука, Москва.

Ha egy gyűjteményes kötet több tanulmánya is szerepel egy dolgozat irodalomjegyzékében, akkor a gyűjteményes kötetre a szerkesztők nevével és a megjelenés évszámával kell utalni, és a gyűjteményes kötet adatait is közölni kell ez esetben, pl.

BESE, LAJOS – DEZSŐ, LÁSZLÓ – GULYA, JÁNOS (1970), On the Syntactic Typology of the Uralic and Altaic Languages. In: DEZSŐ – HAJDÚ 1970: 113–128.

DEZSŐ, LÁSZLÓ – HAJDÚ, PÉTER (eds) (1970), Theoretical Problems of Typology and the Northern Eurasian Languages. Akadémiai Kiadó, Budapest.

GREENBERG, J. H. (1970), The Role of Typology in the Development of a Scientific Linguistics. In: DEZSŐ – HAJDÚ 1970: 11–24.

A tanulmány szövegében és az irodalomjegyzékben szükség esetén lehet alkalmazni a szokásos forrásrövidítéseket (l. „Folyóiratunkban gyakran használt rövidítések”), pl. NyK (= Nyelvtudományi Közlemények), ALH (= Acta Linguistica Scientiarum Hungaricae / Acta Linguistica Hungarica). Ez az eljárás inkább csak akkor alkalmazandó, ha a tanulmány szövegében egyébként gyakran idézett és közismert forrásokra hivatkozik a szerző, pl. „EWUng 1.”, ilyenkor azonban az irodalomjegyzékben fel kell oldani a rövidítést, de az irodalomjegyzékben közölni kell a szerző vagy a szerkesztő nevével jelzett munka bibliográfiai adatait is. Az irodalomjegyzékben a szakirodalmi tétel után közölni kell annak a tanulmányban alkalmazott rövidítését is, pl.

EWUng 1 = BENKŐ 1993.

BENKŐ, LORÁND (Hrsg.) (1993), Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. Band I. A–Kop. Akadémiai Kiadó, Budapest. = EWUng 1.

Ez a rövidítésjegyzék azért veendő a szerzők által figyelembe, hogy ne saját, alkalmi rövidítéseket használjanak, hanem a már közismert és meggyökeresedett megoldásokhoz folyamodjanak.

A szerkesztőség fenntartja magának a jogot, hogy a fenti követelményeknek meg nem felelő kéziratot korrekció végett visszaküldje a szerzőnek.

A Nyelvtudományi Közlemények lapgazdája 1990 óta a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete. Mivel az Intézet a terjesztést is vállalta, a folyóirat a szerkesztőség címen rendelhető és vásárolható meg:

MTA Nyelvtudományi Intézet
1068 Budapest VI., Benczúr utca 33. / 1394 Budapest Pf. 360.

Egy kötet ára: 3000 forint, előfizetőknek: 2500 forint; egyedi példány külföldre küldve 30 euró, külföldi előfizetőknek egy-egy példány ára 25 euró.

From 1990 on, Nyelvtudományi Közlemények is going to be published by the Research Institute for Linguistics of the Hungarian Academy of Sciences. It will also be circulated by the Institute; it can be ordered at the following address:

MTA Nyelvtudományi Intézet
H-1068 Budapest VI., Benczúr utca 33. / H-1394 Budapest Pf. 360.
Bank account number at Magyar Nemzeti Bank (Hungarian National Bank):
232-90173-1738.

A single volume costs €30 (in case of subscription €25).

Felelős kiadó: Kenesei István
Terjedelem: 26,81 A5 ív
Nyomtatott változat: HU ISSN 0029-6791
Online változat: HU ISSN 2060-7644
Nyomta a Vider Plusz Bt.
Felelős vezető: Lunczer Sándor